

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, 25 april 1974

REDACTIERAAD: mevr. drs. F. N. Dingemans-Bakels;
H. P. M. Hilligers; dr. D. G. Montagne (wnd. hoofdredacteur);
dr. P. J. van Nieuwenhoven; W. Ogg.
Redactie-adres: Bosquetplein 7 Maastricht (tel. 043-13671).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe
leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan admini-
stratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a Bosquet-
plein 7, Maastricht; tel. 043-13671.

Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 2,50, voor leden
f 1,75; dubbelnummers f 4,— resp. f 3,—.
Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P. J. v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, Maastricht. Tel. 043 - 18897

Secretaris: J. A. M. Heerkens Thijssen.
St. Lambertuslaan 29, Maastricht. Tel. 043 - 16071.

Penningmeester: J. G. H. Schoenmaeckers, Johan Frisostraat 4,
Cadier en Keer. Giro 103 63 66 t.n.v. Natuurhistorisch Genoot-
schap, Maastricht.

Lidmaatschap: m.i.v. 1974: f 17,50 per jaar (gezinscontributie
f 20,—); Jeugdleden t/m 17 jaar f 7,50. Het maandblad
wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Abonnementsprijs voor verenigingen en instellingen f 35,—
per jaar.

INHOUD:

- Herdenking 100ste geboortedag van dokter F. C. A. de Wever	51
- Dr. P. J. van Nieuwenhoven Botanische beschouwingen rond dokter de Wever	52
- J. Mennema De Wever, een Limburgs botanicus op eenzame hoogte	56
- L. H. Grégoire Herinneringen aan wijlen dokter A. de Wever te Nuth	66
- J. P. H. Mooren Botanische tuin „Jochum-Hof” te Tegelen	69
- M. M. J. Beaujean en F. B. M. Nas Botanische tuin „Terwinselen” Kerkrade. Een nieuwe lente ?	73
- H. Hillegers De Botanische tuin van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht	77
- Jubileum Staatsbosbeheer	80
- Boekbespreking	80
- Bergwandeling in het natuurgebied „Bunderbos”	81
- Aankondiging van de inaandvergaderingen	83
- Vogelexcursie	83
- De natuur in	84
- Tentoonstelling Natuurhistorisch Museum	84

Foto op de omslag:

*Dr. F. C. A. de Wever, Limburgs botanicus en huisarts,
geboren op 14 maart 1874 te Nuth.*

HERDENKING 100ste GEBOORTEDAG VAN DOKTER F. C. A. DE WEVER,

in een gezamenlijke vergadering te Nuth van de afdelingen HEERLEN en MAASTRICHT van het Natuurhistorisch Genootschap in samenwerking met het gemeentebestuur van Nuth op 14 maart 1974.

Onder zeer grote belangstelling vanuit de hele provincie heeft op 14 maart 1974 in de speciaal voor deze avond met smaak versierde zaal van het Cultureel Trefcentrum te Nuth de herdenking plaats gevonden van de 100ste geboortedag van dokter F. C. A. de Wever.

In zijn openingswoord heet drs. H. P. M. Schmedding, burgemeester van Nuth mede uit naam van het Natuurhistorisch Genootschap de ca. 250 aanwezigen van harte welkom, die bijeen gekomen zijn om de alom bekende Limburgse botanicus nog eens te herdenken. Speciaal betreft hij in dit welkom de aanwezige familieleden, die met hun tegenwoordigheid getuige willen zijn van de herdenking van een hunner voorzaten.

Alvorens het woord te geven aan de sprekers van de avond wil hij voorzover nog nodig wijzen op de mogelijkheid om in de pauze een kleine expositie te bezichtigen van geschriften, publicaties, delen uit zijn herbarium en kleurige prenten langs de wand, die allen een stille getuige zijn van de activiteiten van de vermaarde florist.

Dan kondigt hij dr. P. J. van Nieuwenhoven aan met zijn „Botanische beschouwingen rond dokter de Wever”. Elders in dit nummer kan men hierover lezen. Een warm applaus vertolkt de instemming van het gehoor. Dit geldt speciaal ook voor de mededeling aan het eind van het betoog als de heer van Nieuwenhoven zegt, dat het bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap zich met een verzoek tot het Gemeentebestuur van Maastricht zal richten om de botanische tuin van het Natuurhistorisch Museum naar dokter de Wever te vernoemen.

De pauze, tijdens welke de Gemeente Nuth de aanwezigen een drankje aanbiedt, wordt druk benut door het bezichtigen van de expositie, waarbij ook de Wevers bril als „relikwie” te zien valt.

Vervolgens houdt drs. J. Mennema zijn voordracht „de Wever, een Limburgs botanicus op eenzame hoogte” ondersteund door een aantal fraaie dia's en verspreidingskaartjes van specifieke planten. Deze voordracht vindt men eveneens in zijn geheel in dit nummer afgedrukt. Een hartelijk applaus ook voor dit knappe relaas.

Het slotwoord wordt weer door de burgemeester uitgesproken. Vooreerst dankt hij de beide sprekers die op zo voortreffelijke wijze het werk van de Wever belichtten, zodat deze generatie nog eens kennis heeft kunnen nemen van de enorme verdiensten van de botanicus de Wever. Nuth is terecht trots op deze figuur, die het levenslicht in deze gemeente aanschouwde.

Dan richt hij zich tot de heer Jan van Eijk, verbonden aan het Natuurhistorisch Museum, die niet alleen de expositie perfect verzorgd heeft, maar de hele dag achtereenvolgens een zevental schoolklassen langs de expositie geleid heeft, daarbij in zijn explicatie steeds weer de nadruk leggende op de bittere noodzaak om te behouden wat er nog aan natuurschoon, vooral wat de kleine planten betreft, in dit prachtige gewest aanwezig is. Grote dank is zeker op zijn plaats voor zijn bijdrage om deze dag tot een succes te maken.

Een ovatie-achtig applaus getuigt van de instemming en dank van alle aanwezigen voor de zeer geslaagde herdenking, waarbij de grote verdienste van de figuur van dokter de Wever op waardige wijze weer eens belicht is geworden.

BOTANISCHE BESCHOUWINGEN ROND DOKTER DE WEVER

door Dr. P. J. VAN NIEUWENHOVEN *

Wanneer ik vandaag als voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap het woord mag voeren geschiedt dit niet ter herdenking van het feit dat hier in Nuth honderd jaar geleden een jongetje werd geboren. De geboorte van een kind is weliswaar altijd iets bijzonders, maar toch niet zo, dat dit telkens na honderd jaar herdacht moet worden. Niet de geboorte van August de Wever heeft ons vandaag bij elkaar gebracht, maar het feit dat hij iets van zijn leven heeft weten te maken, niet alleen door werkzaam te zijn als huisarts in deze gemeente, maar vooral door de beoefening van de botanische wetenschap in geheel Zuid-Limburg.

Het gebeurt niet zo vaak dat een arts buiten zijn eigen vakgebied de wetenschap beoefent. Een modern arts kan daar de tijd niet voor vinden. Zijn broodnodige ontspanning zoekt hij eerder in sport en spel, in toeristische reizen, als amateur-fotograaf of -cinéast. Er zijn artsen die in hun vrije tijd de schone kunsten beoefenen: zij schilderen of maken muziek, of zij spelen toneel. Een enkeling maakt naam in de politiek. Maar echte beoefenaars van de wetenschap zijn er slechts enkelen: hier in Limburg, voor zover ik weet, slechts drie. Maar dat waren dan ook hele grote: dokter Beckers, de archeoloog; dokter de Wever, de botanicus; dokter Willemse, die zich een wereldnaam verworven heeft op het gebied van sprinkhanen. Merkwaardig is het dat pas na de dood van zijn vader de huidige dokter Willemse diens liefhebberij heeft voortgezet!

De botanie was eertijds geen zelfstandige wetenschap. Er waren kruidkundigen, die kruiden verzamelden,

en daarmee zieken behandelden. Dit geschiedde geenszins op grond van kennis van feiten! De kruiden en de hun toegeschreven geneeskrachtige werking waren bekend door traditie en overlevering. Ongetwijfeld speelden instinkt, intuïtie en ervaring een rol bij de verwerving van dit soort kennis. Het was de medicijnman beschoren de geheimen van zijn geneeskunde door te geven en toe te passen. In de uiterlijke vorm, de kleur, en de geur van de plant meende hij aanwijzingen te vinden voor de ziekte, waarvoor dit kruid gewassen was.

Reeds de oude Grieken en later de Romeinen bezaten hun geneeskrachtige kruiden. Aangevuld met de bestanddelen van oude Arabische apotheken kwam de kennis der klassieken de Alpen over, voornamelijk gepropageerd door de monniken die hier hun kloosters stichtten en in hun tuinen de voornaamste kruiden wisten te kweken. Toch zullen de Germaanse stammen zelf ook wel hun eigen kruiden hebben gehad, planten die aan deze kant van de Alpen groeiden, en waaraan geneeskrachtige werking werd toegeschreven. Pas na de verovering van Amerika werd het aantal drogerijen sterk uitgebreid.

Aanvankelijk werden alle kruiden toegepast zonder enig kritisch onderzoek. Eerst Paracelsus poogde de „essentie” van een gedroogd kruid te scheiden van de „ballaststoffen”. Het puurst werd die verkregen door destillatie van het natuurprodukt. Ook hij meende dat de uitwendige verschijningsvorm de innerlijke kracht verraadde. Vandaar dat men opnieuw kwam tot de oude signatuurleer: uit zintuigelijke waarneming van de geur, de kleur en de vorm was de therapeutische betekenis van de plant af te leiden. Enige voorbeelden, ontleend aan een opstel van de Wever uit 1915: Wollige toorts, een middel om pijnen te verzachten; planten met geel melksap, geneesmiddelen voor geelzucht; bladeren met rode vlekken tegen bloedziekten; de Morbus Pulmonariae, letterlijk dus de ziekte van het Longekruid: men bedoelde de ziekte die met Longekruid (*Pulmonaria*) behandeld werd.

* Voorzitter Natuurhistorisch Genootschap.

Pulmonaria longifolia.

(fotocollectie De Wever)

Ook uit het dierenrijk zijn sprekende voorbeelden van dit soort kwakzalverij te geven: kink- en slijmhoest, te genezen met kelderslakken die met suiker waren bestrooid. Dergelijke gebruiken hebben het uitgehouden tot in onze dagen: Kent u niet de tortelduifjes in oude vochtige keukens die daar niet gehouden worden voor hun eigen plezier of voor dat van hun bezitters, maar die in hun kooi hun lange leven slijten om reumatische dampen op te vangen en onschadelijk te maken.

Men wentelt zich wel naakt in brandnetels of laat zich bijten door mieren of steken door bijen, in dezelfde strijd tegen reuma, en misschien zelfs met succes. Maar hoeveel mannen lopen er niet rond met een wilde kastanje in hun broekzak, ook al ter bestrijding van deze kwaal? En is juist hier in de mijn-

streek niet het middel in gebruik tegen stoflongen, het vet uit een in de winter gestroopte das? Tegen deze „vetkunstenaars” is het moeilijk strijden, wanneer men probeert de weinige roofdieren die er nog van deze soort in onze Limburgse bossen huizen, en die door de wet beschermd zijn, te redden. Een mensenleven gaat boven dat van een stinkend roofdier, heet het dan, en men heeft veel geld over voor dit huismiddeltje, waardoor stroperij in de hand wordt gewerkt.

Dat hier sprake is van waanvoorstellingen en bijgeloof is ons allen zonder meer duidelijk. Wat moeten wij denken van takken, die in de Sint-Jansnacht gesneden moeten worden ter stelping van bloedingen? Laten wij terugkeren van het plantkundige terrein van Bombastus naar dat van dokter de Wever.

Het gelukte pas in de negentiende eeuw een werkzaam bestanddeel uit een geneeskrachtige plant te isoleren. Dat was morfine, en dit feit betekende eigenlijk het einde van de farmacie van Galenus, en het begin van de toepassing van de scheikunde in de geneeswijze. Men leerde alras het werkzame bestanddeel te isoleren uit de smeerseltjes, de theeën, de siropen en de tincturen. Dat werd dan chemisch geanalyseerd, waarna men het in de industrie probeerde na te maken en te verbeteren. Daarom slikken wij tegenwoordig geen aftreksel meer van wilgebast, *Cortex salicis*, maar asperine.

Toch is er weer meer belangstelling voor de geneeskraft van de oude kruiden, en zoekt men naar een wetenschappelijke basis. Men bedrijft nu geneeskruidkunde, en tracht door veredeling, en betere kweekmethoden het gehalte van het werkzame bestanddeel te verhogen. De Burgemeester heeft in zijn voorwoord bij onze feestbundel gewag gemaakt van de succesrijke toepassing van geneeskruiden in de praktijk van de huisarts de Wever. De kennis hiervan zal hij ongetwijfeld in de apotheek van zijn vader hebben opgedaan.

Toch ligt de betekenis van dokter de Wever voor de plantkunde niet op het terrein van de geneeskruiden. Hij was de zuivere botanische wetenschap toegewijd. Met zijn koetsier, later met zijn chauffeur, zoals de heer Grégoire dit zo treffend heeft beschreven in zijn bijdrage voor onze feestbundel, bezocht hij niet alleen zijn patienten, maar trok naar mooie plekjes om daar de wilde plantengroei te bestuderen, waaraan ons krijtland Zuid-Limburg zo rijk was, en gelukkig nog altijd rijk is.

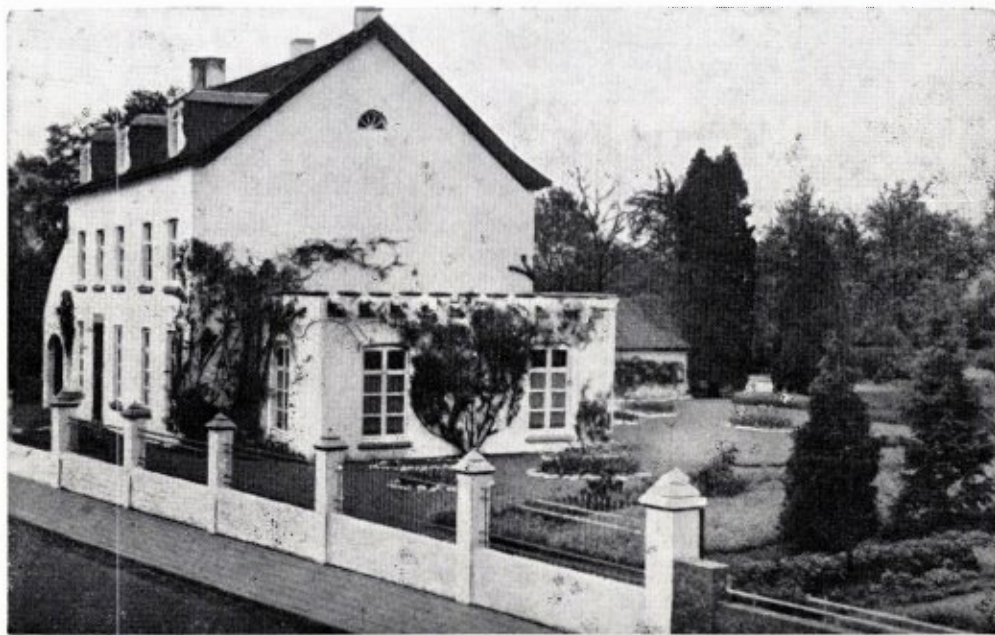
De oproep van de burgemeester om ze te beschermen komt heus nog niet overal te laat.

De Wever was een verzamelaar ten behoeve van studie en wetenschap. In zijn herbarium, dat gelukkig in goede staat is bewaard gebleven en eigendom is van de gemeente Maastricht, zijn de bewijzen te

vinden van de vroegere rijkdom aan wilde planten van ons gewest. Vooral imponerend is het studiemateriaal dat bij de herbariumvellen is gevoegd, en waaruit de grote studiezin, maar vooral ook de uitgebreide kennis van deze plantenliefhebber valt af te leiden.

De Wever was een florist, een botanicus dus, die systematische overeenkomsten en verschillen tracht vast te stellen tussen de diverse planten van typische groeiplaatsen.

De systematiek was tot in het begin van deze eeuw de hoofdrichting bij de academische studie van planten en dieren. Berucht zijn onder de oudere generaties de tandformules van de zoogdieren, die men ook in het Middelbaar onderwijs uit het hoofd moest leren. Ook de plantenfamilies met hun moeilijke bloemdiagrammen staan bij veel mensen in een kwade reuk. Tot voor kort stonden zes van deze families nog op

Huize de Wever in Nuth.

In 1957 opgeofferd aan het gemeentelijke uitbreidingsplan aan de Stationstraat.

het eindexamenprogramma van het V.W.O. Het zijn vooral deze onderdelen, die het vak biologie berucht, zo niet gehaat hebben gemaakt in het onderwijs en de oorzaak zijn geweest van de tegenwoordige onderwaardering van dit vak op de scholen. Toch spreekt Professor de Wit, hoogleraar in de plantkunde aan de landbouwhogeschool te Wageningen, van de „Koningin van de botanische wetenschappen”, als hij de plantensystematiek beschrijft. Systematiek geeft houvast aan alle andere gebieden van de plantkunde: aan de anatomie, de morfologie, de cytologie, de genetica, de plantenchemie en de fysiologie. Ook de toegepaste wetenschappen zouden nergens zijn zonder de systematische kennis over de proefplanten waarmede zij werken. Tenslotte geven de systematici hun bevindingen door ter bewerking in de plantengeografie en -ecologie.

„Een ideale systematiek is tegelijkertijd de volledige synthese van alle verworven kennis. De mate waarin dit ideaal bereikt wordt is gebonden aan de groei van de kennis op alle aangeduide en nog andere terreinen”. Aldus professor de Wit.

Onze dokter was zo'n beoefenaar van deze ideale wetenschap. Een vraagbaak voor zijn tijdgenoten, zoals wij kunnen lezen uit hun getuigenissen in het herdenkingsnummer van het Natuurhist. Maandblad, dat bij de dood van de dokter is uitgegeven. Voor ons hier in Limburg was hij ondanks zijn zwakke gezondheid onvermoeibaar bij het populariseren van zijn wetenschappelijke plantkundige kennis. De jaargangen van het Maandblad tussen 1912 en 1920, en later tussen 1927 en 1947 staan vol met zijn opstellen over planten in het landschap.

Dokter de Wever is nu 27 jaar dood. Zijn huis is afgebroken. De interessante plantenschat, die hij met veel zorg in zijn tuin had bijeengebracht, is verstrooid. Een deel ervan is terecht gekomen in de botanische tuin van Terwinselen. Een ander deel werd geplant in een hoekje van de tuin van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht. Lange tijd heeft op het hek bij de toegang tot deze plek een stenen bord gehangen waarin gebeiteld stond: De Wevertuin. Ten onrechte; ik heb daar zelf nooit anders dan gewoon onkruid in zien staan. Later werden er wat groenblijvende heestertjes gezet. Nog later is een deel ervan opgeruimd om plaats te maken voor een lelijk noodgebouwtje, waarin de museumlessen worden gegeven.

En nu vraag ik mij af of het niet zinvol zou zijn om als besluit van deze plechtige viering de naam van August de Wever opnieuw te verbinden aan een botanische tuin hier in Limburg. Wij bezitten er drie, zoals u weet: een in Steyl, gesticht door Pater Jochum; een in Terwinselen, vroeger eigendom van de Staatsmijnen, en een creatie van de sympathieke Jos. van Loo. Tenslotte een in Maastricht, aangelegd rondom de gebouwen van het Natuurhistorisch Museum. Zou het teveel gevraagd zijn wanneer wij hier, in vergadering bijeen om piëteitvol te herdenken hoeveel wij te danken hebben aan de onvermoeibare werklust van dokter de Wever, destijds huisarts in deze gemeente, het verzoek richten aan het gemeentebestuur van Maastricht, te willen bevorderen, dat de heemtuin van het Natuurhistorisch Museum in het vervolg de naam zal mogen dragen van August de Wever, als een zinvol monument voor zijn nagedachtenis.

DE WEVER, EEN LIMBURGS BOTANICUS OP EENZAME HOOGTE

door J. MENNEMA *

Op 14 maart 1974 zal het 100 jaar geleden zijn, dat de Limburgse arts en botanicus Fredericus Cornelius August de Wever te Nuth werd geboren. Naar aanleiding van zijn overlijden op 21 maart 1947 is een speciaal herdenkingsnummer van het Natuurhistorisch Maandblad aan deze vermaarde botanicus opgedragen. Met verwijzing naar dit herdenkingsnummer menen wij hier te mogen volstaan met een korte levensbeschrijving van De Wever om ruimere aandacht te besteden aan zijn belangrijke bijdragen aan de Nederlandse botanie in het algemeen en de floristiek in het bijzonder.

A. de Wever, zoals hij zijn botanische geschriften altijd ondertekende, werd geboren als 9e en laatste kind in een apothekersgezin. Door het grote leeftijdsverschil met zijn broers en zusters – hij was wat men noemt een „nakomertje” (Cremers, 1947) – werd zijn vader zijn beste kameraad. Met hem trok hij de natuur in; van hem verkreeg hij de belangstelling voor alles, wat leeft en bloeit. Deze duidelijk gerichte belangstelling heeft het hem op school niet gemakkelijk gemaakt. In het schoolsysteem past een dergelijk buitenbeentje niet. Dit moge blijken uit het feit, dat hij na de Hogere Burgerschool te Rolduc en Maastricht te hebben bezocht als extraneus in 1894 het eindexamen behaalde aan de H.B.S. te 's-Hertogenbosch. Zijn medische studie deed hij te Utrecht en in 1902 vestigde hij zich als arts in zijn geboorteplaats; zijn ouderlijk huis werd zijn domicilie. Hier, centraal in het Limburgse heuvelland, heeft hij zijn gehele leven gewoond en gewerkt.

Voor wie, zoals wij, De Wever niet heeft gekend, zal het niet gemakkelijk zijn om hem te karakteriseren. Wij hebben hem uit zijn botanische geschriften moeten leren kennen. Wie zijn uitgebreide bibliografie bekijkt – deze is opgenomen in de bijdrage aan het herdenkingsnummer van Mevr. Minis-van de Geyn (1947) – moet vóór alles respekt hebben voor de waarlijk ongebreidelde stroom van publicaties over botanische onderwerpen, die hij naast zijn artspraktijk het licht deed zien. Hieruit kan al – zonder tot een waardeoordeel te komen, waarover straks – zonder meer worden geconcludeerd, dat zijn duidelijk gerichte belangstelling hem tot deze publicatiestroom heeft gedreven, ongehinderd door gezinsbeslommeringen (hij is ongetrouwd gebleven) en door maatschappelijke verplichtingen.

Wij menen dan ook, dat de opmerking in het herdenkingsartikel van Mevr. Minis-van de Geyn (1947), dat De Wever „zich met hart en ziel aan het jonge Genootschap (heeft) gewijd” wellicht aanleiding zou kunnen geven tot een onjuist beeld van de persoon die De Wever was. Zeker, hij was Limburger en het Limburgse land had zijn hart, dus ook het Genootschap, dat de liefde voor het Limburgse landschap zo oprecht en succesvol propageert. Maar hij was zeer zeker niet de organisatorische stimulator, die een jonge vereniging zo node behoeft om de eerste, altijd moeilijke levensjaren door te komen. Dit bewijst zijn spoedige uitreden uit het bestuur van het Genootschap, alsmede zijn afwezigheid op de vergaderingen, toen deze van Sittard naar Maastricht werden verplaatst. De Wever was een solitair en heeft juist door zijn solitaire instelling zo ongelofelijk veel kunnen doen voor de Limburgse floristiek ¹⁾.

* Rijksherbarium, Leiden.

¹⁾ De floristiek of floristische plantengeografie is de aardrijkskunde van de plantesoorten en berust o.m. op nauwkeurige aantekeningen omtrent de vindplaatsen der planten.

Ook als botanicus was hij een solitair. Behalve zijn vader heeft niemand anders hem ingewijd in de kennis der inheemse planten. En dit is uiterst merkwaardig, omdat de verrijking van kennis juist geschiedt op gezamenlijke excursies. Men leert van de één de moeilijke Cruciferen te onderscheiden, van de ander de lastige gele Composieten, van een derde de Zegges en overige „onduidelijkbloemigen”, etc. Zo niet De Wever. Hoe groot de kennisoverdracht van vader op zoon is geweest, valt moeilijk te schatten. Zeker is wel, dat De Wever Jr. een echte autodidact mag worden genoemd, die zichzelf heeft opgewerkt tot eenzame hoogte. Kloos (1947), die reeds in 1914 tijdens zijn eerste bezoek aan De Wever onder de indruk kwam van diens grote kennis van de wilde flora van Zuid-Limburg, noemde hem de beste kenner onder de Nederlandse floristen van de moeilijke geslachten *Rosa* en *Rubus*.

De kwalificatie solitair moet ten aanzien van De Wever niet worden misverstaan in die zin, dat hij geen contacten zou hebben met andere Nederlandse floristen. Integendeel, velen (o.m. Beyerinck, 1947; Heimans, 1947; Kloos, 1947; Jansen, Sloff & van Soest, 1947) getuigen in het herdenkingsnummer van de uitgebreide correspondentie over de Nederlandse flora, die hij met hen en anderen voerde. Maar ook deze correspondentie met de vakmensen was karakteristiek voor De Wever: één vraag aan hem leverde een briefschrijver behalve het antwoord ook vele wedervragen van De Wever op, welke antwoorden, meestal betrekking hebbende op wat hij noemde de Noordnederlandse planten, hem van nut waren om zijn kennis van de Zuidlimburgse flora te vergroten. Het is opmerkelijk, dat De Wever nimmer de behoefte heeft gevoeld aan andere dan schriftelijke contacten met de overige Nederlandse floristen. Weliswaar was hij sedert 1911 lid van de Nederlandse Botanische Vereniging, maar de Floristenvergaderingen en de Floristenexcursies moesten immer zijn afwezigheid betreuren, zelfs indien de Floristenexcur-

sies in zijn geliefde Limburg plaatsvonden. Een uitzondering vormden de excursies, die hij enige malen in Zuid-Limburg maakte met Prof. Dr. Ir. J. L. van Soest, vooral vanwege hun gemeenschappelijke belangstelling voor de Havikskruiden (*Hieracium*), maar ook andere geslachten zoals Munt (*Mentha*) en Wilg (*Salix*) werden daarbij niet vergeten. De tochten begonnen steeds met het nuttigen van een Limburgse vlaai ten huize van De Wever!

Voor een biograaf moeten de zeven jaren van non-activiteit (1920 - 1926), die waarschijnlijk niet toevallig samenvallen met zijn bedanken als lid van de Botanische (in 1927 hervat hij zijn lidmaatschap om in 1938 opnieuw en nu definitief te bedanken) een grote prikkel zijn om na te wroeten of er ook andere oorzaken voor deze nonactiviteit zijn geweest dan een lichamelijke indispositie. Wij hebben die behoefte niet; belangrijker en verheugender is het, dat hij zijn activiteiten heeft hervat en dat sinds 1927 een groot aantal geschriften over de Zuidlimburgse flora aan de reeds respectabele lijst van publicaties kon worden toegevoegd.

Want juist deze publicaties vormen tezamen met het Herbarium De Wever, uiteraard geschonken aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, de belangrijke wetenschappelijke nalatenschap van deze grote Limburger. Het komt vaker voor, dat een florist zijn omgeving goed kent. Het komt helaas zelden voor, dat een florist zijn omgeving zo goed beschrijft, dat het voor anderen mogelijk is om het florabestand van een bepaald gedeelte van Nederland in een achter ons liggende periode zo goed te leren kennen.

De bedoeling van de eerste publicatie van De Wever (1911) is geweest de leden van het Genootschap op te wekken mede te werken aan de z.g. Cartografische methode. Deze methode, ontworpen door Goethart & Jongmans (1903), beoogt de verspreiding van de wilde Nederlandse plantesoorten in kaart te brengen. Daartoe is Nederland verdeeld in z.g. uurhokken, hokken van ca. 20 km²: één uur lopen lang en

één uur lopen breed. Alle in één uurhok waargenomen plantesoorten (en ondersoorten en/of variëteiten) worden op een z.g. hoklijst aangestreept en later per plantesoort vanaf deze hoklijsten aangekruist op de plantekaartjes.

Om de leden van het Natuurhistorisch Genootschap tot medewerking aan dit verspreidingsonderzoek aan te sporen meende hij er goed aan te doen alvast een gedeelte van zijn aantekeningen, die hij gedurende tal van jaren op zijn excursies maakte, te publiceren. De Wever heeft niet kunnen bevroeden in welke belangrijke mate de publicaties van deze aantekeningen het uiteindelijke karakter van de verspreidingskaartjes, zoals zij thans zullen verschijnen in de Atlas van de Nederlandse Flora (Mennema, 1974b), hebben beïnvloed.

Oorspronkelijk beoogde deze atlas van elke soort de verspreiding in Nederland weer te geven, zoals ook de onlangs verschenen Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora (van Rompaey & Delvosalle, 1972) dit voor België en Luxemburg heeft gedaan: een verspreidingskaartje zonder meer, gebaseerd op inventarisatiegegevens, daarbij aanhakend op de diverse plantekaartjes, die reeds tussen 1903 en 1908 door Goethart & Jongmans en tussen 1935 en 1951 door Sloff zijn gepubliceerd. Al spoedig bleek, dat het noodzakelijk was om deze inventarisatiegegevens aan te vullen met herbarium- en literatuurgegevens (Mennema, 1971, 1974a). Bij het literatuuronderzoek is het vooral het werk van De Wever geweest, dat ons er toe heeft gebracht om het plantekaartje te voorzien van een begeleidende tekst. Te vaak immers bracht De Wever belangrijke aspecten naar voren, die o.m. de achteruitgang van een bepaalde soort in Zuid-Limburg (en ook in Nederland) verklaarden en die o.i. aan de gebruikers van de plantekaartjes niet mochten worden onthouden.

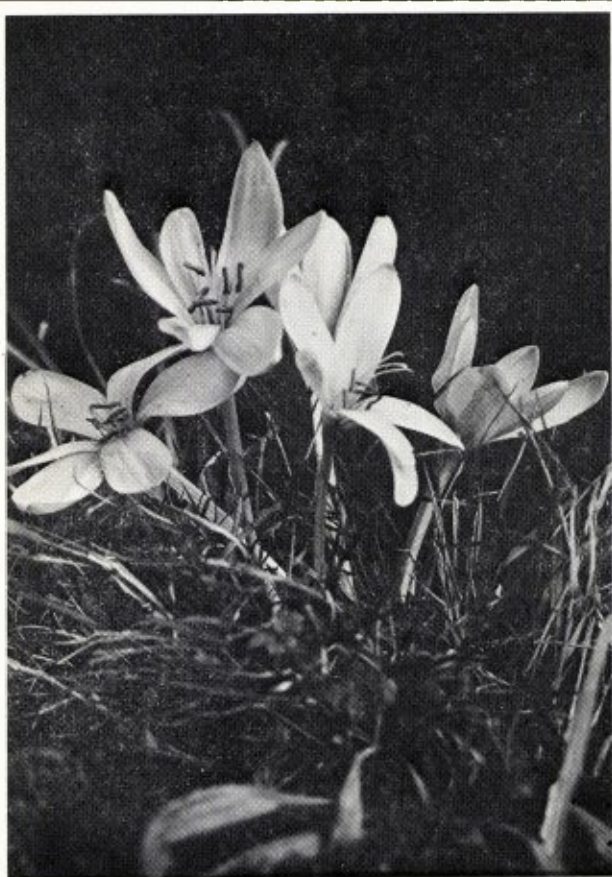
Aan de hand van enkele voorbeelden willen wij het belang van deze aspecten nader illustreren. De

Herfsttijloos (*Colchicum autumnale*) is in 1912 volgens De Wever in „Z.-Limburg niet zeldzaam in de beemden langs de Geul, de Geleenbeek en de Maas en ontbreekt ook bijna nergens in de bosschen op de mergelrotsen vanaf den Pietersberg tot Vaals; verder veel in de bosschen van Bunde tot Elsloo”. Sinds 1950 is de Herfsttijloos nog slechts van 5 van de 38 uurhokken, waarin zij ooit is aangetroffen, bekend; 4 van deze „recente” uurhokken zijn in Zuid-Limburg gelegen. Reeds in 1927 signaleert De Wever de achteruitgang van deze thans in de lijst van beschermde Nederlandse planten opgenomen soort in Zuid-Limburg, alsmede de reden daarvan: „met behulp van afwatering en kunstmest zijn vele „zure” beemden in betere weilanden veranderd”.

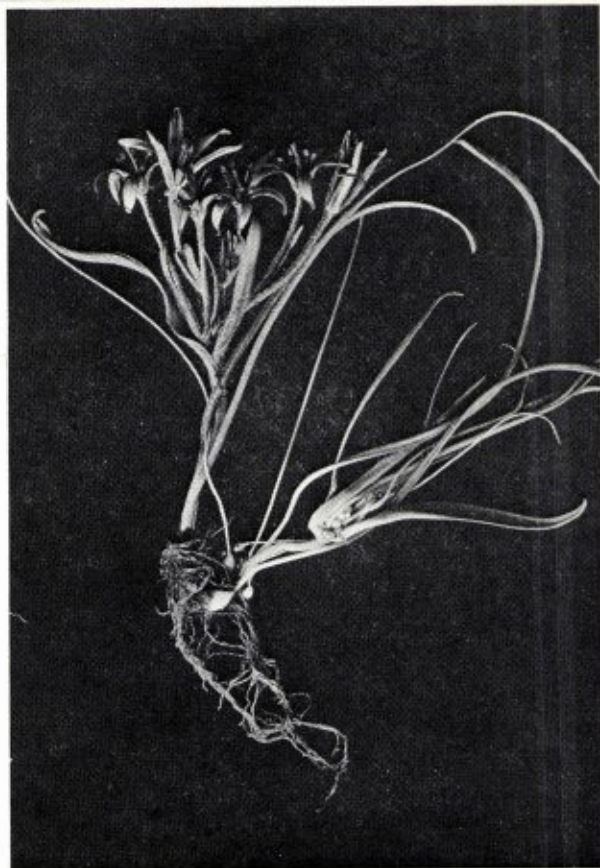
De Akkergeelster (*Gagea villosa*) werd tot voor enkele jaren in Nederland als uitgestorven beschouwd, maar is sinds 1969 weer op vier vindplaatsen aangetroffen. De laatste vermelding in de literatuur van vóór 1970 is van De Wever (1932): groeide „vroeger over groote uitgestrektheid in zandige en steenige akkers, is denkkelijk ook door kunstbemsing thans zeldzaam geworden”. De Akkergeelster, die ooit in Nederland in 40 uurhokken is gevonden (Jansen & Mennema, 1973), is thans uit alle 8 uurhokken in Zuid-Limburg verdwenen.

De Aardkastanje (*Bunium bulbocastanum*) is, hoewel zeldzaam, nog in Zuid-Limburg aanwezig en wel in 2 uurhokken. De sterke achteruitgang van deze soort in Zuid-Limburg van 7 naar 2 uurhokken – in Nederland van 23 naar 5! – is volgens De Wever (1917) te wijten aan de schooljeugd: „van de Aardkastanje zagen we, jaren geleden, akkers vol, van Gulpen tot Vaals; de schooljeugd haalde er niet zelden op één namiddag hele zakken (van de eetbare bolvormige wortels M.) weg”.

Het Rood Bosvogeltje (*Cephalanthera rubra*) is voor het eerst in Nederland op zijn enige groeiplaats in

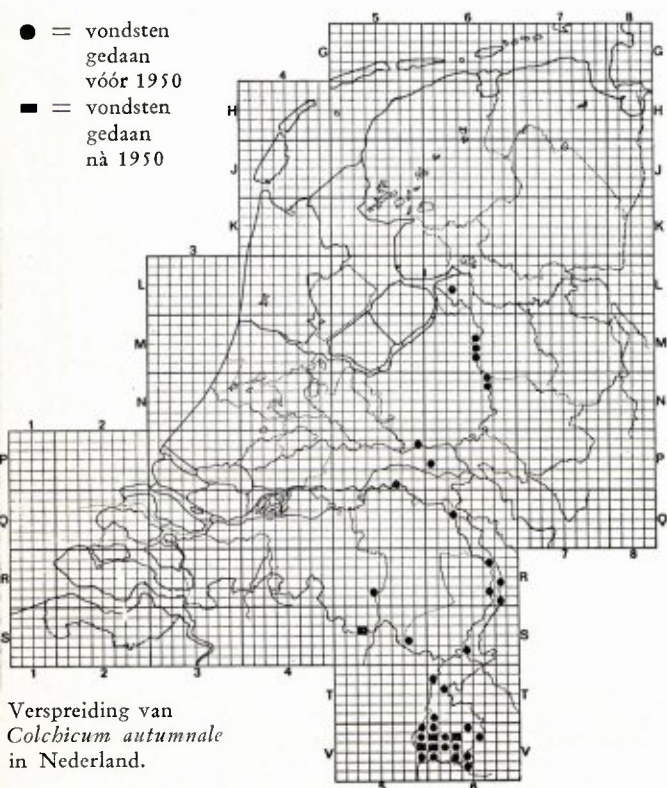

Colchicum autumnale (Herfsttijloos) (fotocollectie De Wever)

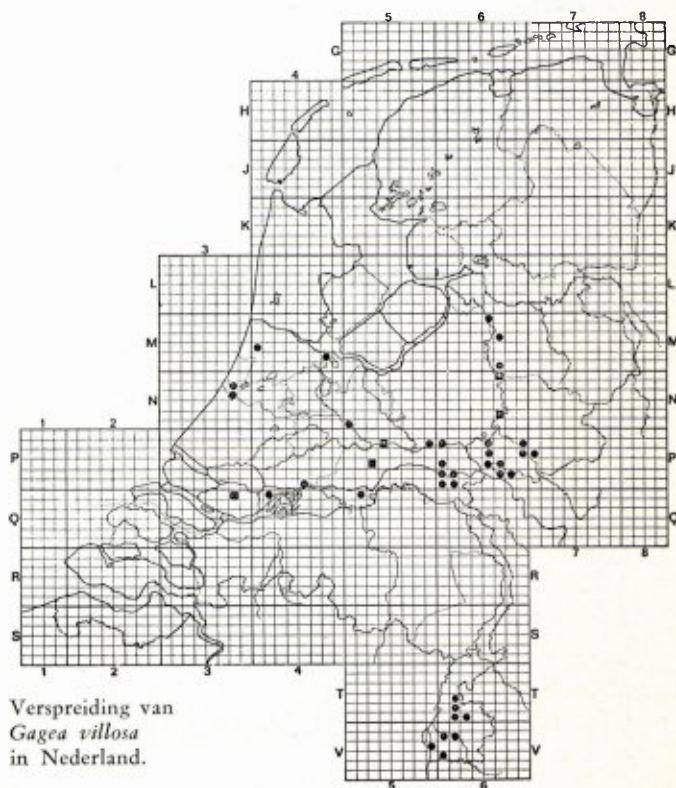

Gagea villosa (Akkergeelster) (fotocollectie De Wever)

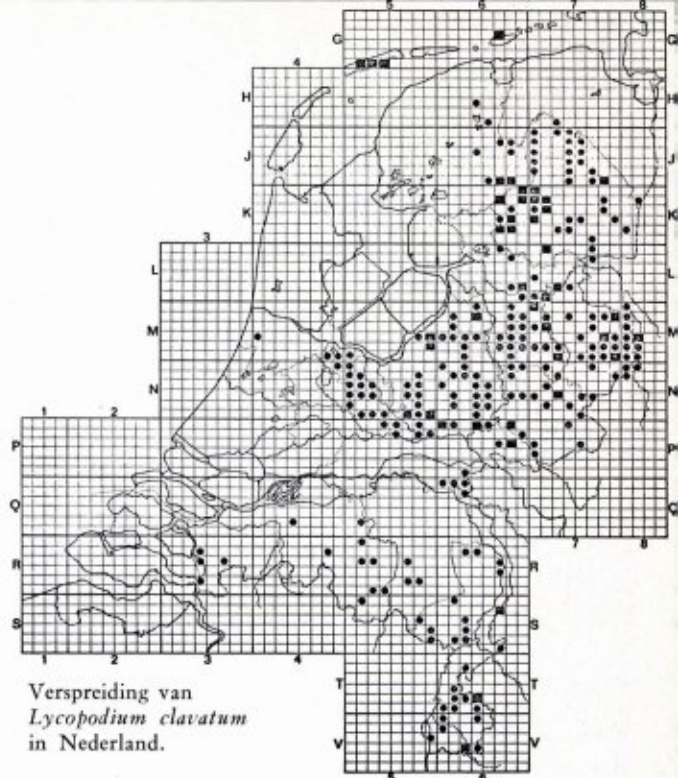
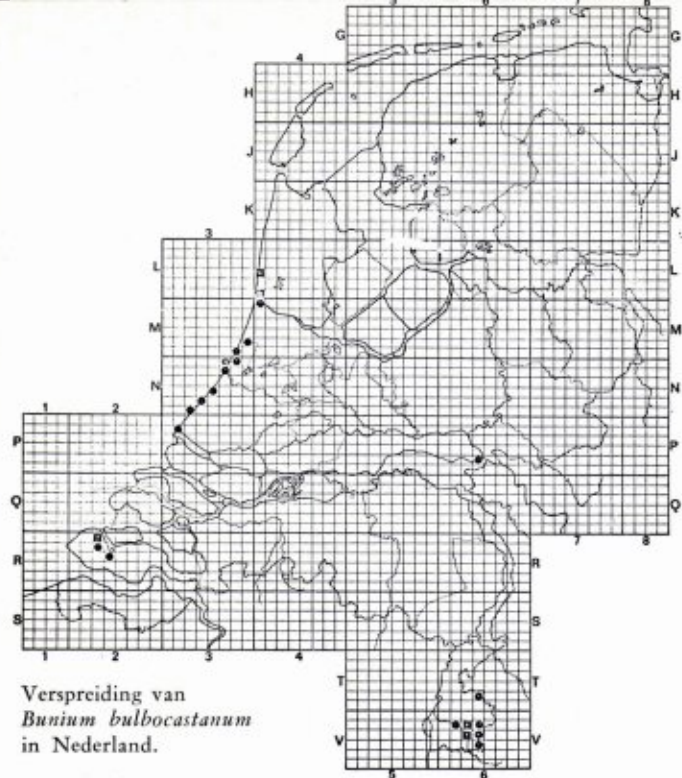
- = vondsten
gedaan
vóór 1950
- = vondsten
gedaan
nà 1950

Verspreiding van
Colchicum autumnale
in Nederland.

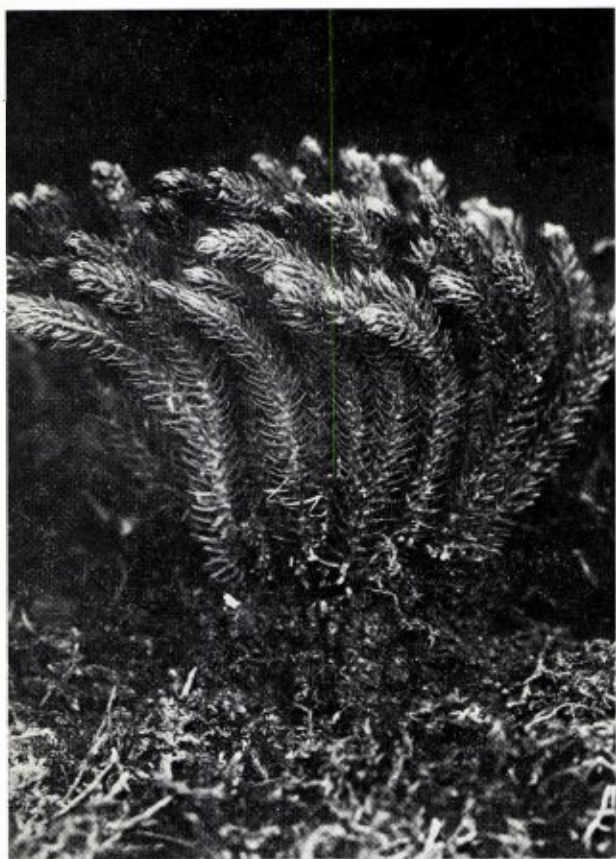
Verspreiding van
Gagea villosa
in Nederland.

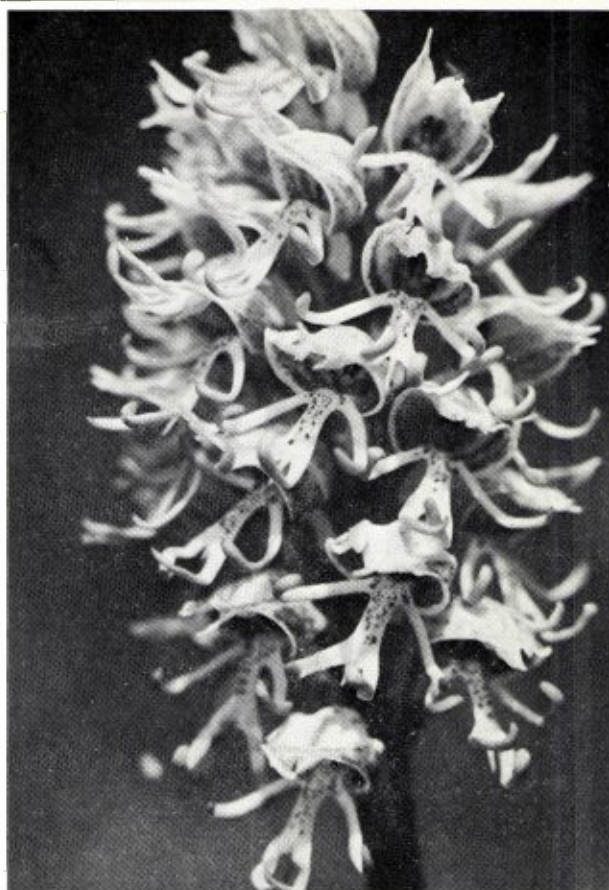
Bunium bulbocastanum (Aardkastanje)
(fotocollectie De Wever)

Lycopodium clavatum (Grote Wolfsklauw)
(fotocollectie De Wever)

Lycopodium selago (Plompe of Dennenwolfsklauw)
(fotocollectie De Wever)

Orchis simia (Aapjesorchis) (foto J. H. Willems)

Verspreiding van
Lycopodium selago
in Nederland.

Verspreiding van
Orchis simia
in Nederland.

het Gerendal gevonden in 1902. De Wever (1943) geeft exact aan, dat deze orchidee daar sinds 1920 – en niet sinds 1914, zoals Hilgers (1970) abusievelijk vermeldt – niet meer is waargenomen.

Ook bij het gereedmaken van de verspreidingskaartjes voor de Atlas van de Nederlandse Flora van de wolfsklauwen viel een opmerkelijke achteruitgang te bespeuren (Mennema, 1971). De reden van deze achteruitgang was niet moeilijk te vinden: de ontginningen van de „woeste gronden”, het biotoop van deze plantengroep. Het was echter opmerkelijk, dat ondanks de achteruitgang van alle soorten in Nederland toch gebieden waren aan te wijzen, waar de wolfsklauwen zich niet alleen redelijk wisten te handhaven, maar waar bovendien nieuwe vondsten werden gedaan: Drente en de Waddeneilanden. En van Drente kan bepaald niet worden gezegd, dat deze provincie voor ontginningen gespaard is gebleven. De Wever (1911) bracht ons met een simpele opmerking over de Plompe of Dennenwolfsklauw (*Lycopodium selago*) en de Grote Wolfsklauw (*L. clavatum*) op een spoor: „deze beide *Lycopodium*-soorten schijnen, in de laatste jaren, sterk te verminderen. We weten niet waarom. De terreinen toch, waarop ze voorkomen, zijn onveranderd gebleven”. Zou wellicht de sterkere luchtverontreiniging door de toenemende industrialisatie in Zuid-Limburg de oorzaak zijn van de achteruitgang van deze daarvoor misschien gevoeliger *Lycopodium*-soorten? Zou de theorie van de „epiphytenwoestijnen” van Barkman (1946) wellicht ook gelden voor enkele hogere plantesoorten? Indien dit het geval zou zijn, dan zou, zover wij hebben kunnen nagaan (Mennema, 1974c), voor het eerst de achteruitgang en het verdwijnen van hogere planten door te sterke luchtverontreiniging zijn geconstateerd.

Bovengenoemde voorbeelden zijn van uitermate groot belang voor de Nederlandse floristiek, hoe eenvoudig de mededelingen van De Wever ook mogen

schijnen. Maar als een zo groot kenner van de wilde flora schrijft, dat *Cephalanthera rubra* sinds 1920 op zijn enige inlandse groeiplaats niet meer is waargenomen, dan kunnen wij met zekerheid stellen, dat het Rood Bosvogeltje voor de Nederlandse flora verloren is gegaan. Als hij reeds in de jaren 1920 - 1930 de reden voor een waargenomen achteruitgang opgeeft, dan kunnen wij thans daarvan een dankbaar gebruik maken door elders, waar de planten nog groeien, te trachten deze achteruitgang aldaar niet te laten plaatsvinden, resp. te verminderen.

Van de ca. 1400 wilde Nederlandse plantesoorten zijn op dit moment ruim 170 verspreidingskaartjes voor de Atlas van de Nederlandse Flora gereed gemaakt, voorzien van een begeleidende tekst. Op een onlangs te Arc-et-Senans (Frankrijk) gehouden conferentie over bedreigde Europese plantesoorten, waren wij als een van de weinige deelnemers in staat om op basis van deze 170 voorlopige plantekaartjes niet alleen de achteruitgang van een aantal soorten in procenten uit te drukken, maar ook om van een groot aantal soorten de reden van deze achteruitgang vast te stellen (Mennema, 1973), gebaseerd op betrouwbare en exacte gegevens. 100 van de 170 bewerkte plantesoorten waren in aantal achteruitgegaan; opvallend is, dat hiervoor de indirecte invloed van de mens (o.m. door ontginningen, landbouwkundige verbeteringen, her- en ruilverkavelingen, stadsuitbreidingen, e.d.) 12 x meer verantwoordelijk was dan zijn directe invloed (door plukken, ondeskundig beheer, toenemende recreatiedruk). Dit was voor ons aanleiding om op de conferentie te beklemtonen, dat het opstellen van een internationale lijst van beschermde planten, zoals Nederland thans heeft en die het plukken van bepaalde soorten verbiedt, bij lange na niet voldoende is om bedreigde Europese plantesoorten afdoende te beschermen.

Het feit, dat de reden van achteruitgang van plantesoorten, die De Wever voor Zuid-Limburg opgeeft (b.v. bij *Gagea villosa* en *Bunium bulbocastanum*)

niet altijd de achteruitgang in andere delen van ons land verklaart, bracht ons er toe te pleiten voor een internationaal onderzoek naar de oorzaken van achteruitgang van een aantal plantesoorten in Europa om na te gaan welke diverse oorzaken in de verschillende Europese landen verantwoordelijk zijn voor de achteruitgang, resp. de verdwijning van de soort aldaar.

Het is niet onbegrijpelijk, dat de publicaties van De Wever in zijn laatste levensjaren nog meer dan voorheen de ondertoon kregen van hoe mooi en rijk de Zuidlimburgse flora vroeger was en hoe sterk zij is achteruitgegaan: „zag men Poppenorchis vroeger bij honderden te Kunrade en Benzenrade, nu moet men lang zoeken, om nog 'n paar struikjes te vinden . . . Van Herfstschroeforchis is maar weinig overgebleven te Kunrade en in de Karstraat” (De Wever, 1941). Wie zich zo één voelt met de natuur, die hij zo goed kent, moet elke aantasting, hoe noodzakelijk ook om andere redenen, als een persoonlijk leed voelen. En De Wever heeft in dit opzicht veel geleden. Toch voerde dit leed niet de boventoon, want ondanks de mijmeringen over vroeger in de hierboven aangehaalde publicatie, eindigt hij toch met: „'t Is dus wel prettig botaniseren in 't krijtland”.

Een zelfde gevoel van verdriet over het verloren gegane was eerder al te bespeuren in de artikelenreeks van De Wever (1932) „Winst en verlies over 1922 - 1932”, voor de floristiek een bron van informatie van onschatbare waarde. Dat anno 1974 nog steeds een artikel onder de titel „Winst en verlies voor de Zuidlimburgse flora” zou kunnen worden geschreven, bewijzen enkele recente vondsten van orchideeën, o.m. de Aapjesorchis (*Orchis simia*; Willems & van Haperen, 1974), die ooit eenmaal eerder in ons land werd gevonden, nl. in 1905 in de duinen van Scheveningen en waarschijnlijk van een nog nader te bevestigen vondst van een niet eerder in Nederland waargenomen orchidee, nl. de Spinorchis (*Ophrys sphegodes*).

Wat zouden deze aanwinsten voor de Zuidlimburgse flora De Wever in hoge mate hebben verheugd. Mocht hij deze dag hebben kunnen meemaken, zij zouden voor hem een kostbaarder geschenk zijn geweest dan een ere-doctoraat.

Overigens is De Wever een ere-doctoraat nimmer verleend, al is er omstreeks 1930 ernstig sprake van geweest (Cremers, 1947). Wel is De Wever op een andere, meer bij zijn bescheiden karakter aangepaste wijze geëerd door een tweetal plantentaxa naar hem te vernoemen: *Hieracium murorum* subsp. *weverianum* en *Dryopteris X deweveri*, resp. een ondersoort van Muurhavikskruid (*Hieracium murorum*) en de bastaard van de Smalle (*Dryopteris carthusiana*) en de Brede Stekelvaren (*D. dilatata*). Deze twee Weveriaanse taxa zijn uitstekend gekozen. In de eerste plaats hadden de bastaarden zijn grote belangstelling; „U weet, ik hou veel van kleurvariaties, evenals van bastaarden”, schrijft hij op 12 september 1929 aan Prof. Van Soest. En *H. murorum* subsp. *weverianum* getuigt van een zeldzaam voorkomen – de ondersoort is slechts éénmaal en wel in 1911 te Gulpen gevonden – zoals ook het voorkomen van een zo groot florist zeldzaam is.

Tot welk officieel eerbetoon de herdenking van De Wevers 100e geboortedag aanleiding zal geven, weten wij niet. Als wij mogen spreken in de taal van De Wever (1911) zelf, dan menen wij, dat de leden van het Natuurhistorisch Genootschap van hun dankbaarheid jegens hem niet beter kunnen getuigen dan om zijn werk voort te zetten, blijkens zijn eigen woorden geschreven ter inleiding van zijn eerste publicatie: „Mogen er ook in Zuid-Limburg meer liefhebbers gevonden worden, die . . . willen meewerken! De volledige kennis onzer Zuid-Limburgse flora zal er niet weinig door gebaat worden”.

Literatuur

- Barkman, J. J. 1946. — Over oecologie en sociologie der cryptogame epiphyten. *Vakblad voor Biologen* 26, p. 34 - 45.
- Beijerinck, W., 1947. — Het hoogste doel. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 33 - 34.
- Creemers, J., 1947. — F. C. August de Wever. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 29 - 33.
- Geyn, W. A. E. van de, 1947. — Dokter A. de Wever. Zijn verdiensten voor de kennis van de Limburgse flora in het algemeen, en voor het Natuurhistorisch Genootschap en het Natuurhistorisch Museum in het bijzonder. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 37 - 41.
- Goethart, J. W. C. & W. J. Jongmans, 1903. — Plantenkaartjes voor Nederland. *Ned. Kruidk. Arch.* III(2), p. 1068-1073.
- Goethart, J. W. C. & W. J. Jongmans, 1903-1908. — Plantenkaartjes voor Nederland. Leiden.
- Heimans, J., 1947. — De Limburgse florist A. de Wever †. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 34 - 35.
- Hilgers, J. H. M., 1970. De achteruitgang van de Orchidaceae in Limburg IX. *Natuurhist. Maandbl.* 59, p. 82 - 84.
- Jansen, J., J. G. Sloff & J. L. van Soest, 1947. — Bij het overlijden van A. de Wever te Nuth. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 35 - 36.
- Jansen, M. T. & J. Mennema, 1973. — *Gagea villosa* (Bieb.) Duby in Nederland. *Gorteria* 6, p. 125 - 128.
- Kloos, A. W., 1947. In memoriam A. de Wever. *Natuurhist. Maandbl.* 36, p. 34.
- Mennema, J., 1971. Atlas van de Nederlandse Flora. *Vakblad voor Biologen* 51, p. 161 - 162.
- Mennema, J., 1973. — La régression des espèces végétales en Hollande, basée sur les premiers résultats de l'atlas de la flore néerlandaise en préparation. Stencil Rijksherbarium, Leiden, 9 pag.
- Mennema, J., 1974a. — Boekbespreking: E. van Rompaey & L. Delvosalle, Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora. *Gorteria* 7, p. 13 - 16.
- Mennema, J., 1974b. — Atlas van de Nederlandse Flora (in voorbereiding).
- Mennema, J., 1974c. — Is the decline of the species of the genus *Lycopodium* in the Netherlands due to the increasing air-pollution? (in voorbereiding).
- Rompaey, E. van & L. Delvosalle, 1972. — Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora. Brussel.
- Sloff, J. G., 1935-1951. — Plantenkaartjes voor Nederland. Leiden.
- Wever, A. de, 1911. — Wildgroeïende planten in Zuid-Limburg. *Mededel. Natuurhist. Gen. Limb.* 1911, p. 29-41.
- Wever, A. de, 1912. Lijst der wildgroeïende planten in Z.-Limburg II. *Jaarb. Natuurhist. Gen. Limb.* 1912, p. 123-160.
- Wever, A. de, 1917. Verdwijpend natuurschoon. *Natuurhist. Maandbl.* 6, p. 8-10.
- Wever, A. de, 1927. *Colchicum autumnale*. *Natuurhist. Maandbl.* 16, p. 135 - 136.
- Wever, A. de, 1932. De Zuid-Limburgse flora. Winst en verlies over 1922 - 1932. *Natuurhist. Maandbl.* 21, p. 58 - 60, 68 - 69 en 76 - 77.
- Wever, A. de, 1941. De natuur in! *Natuurhist. Maandbl.* 30, p. 115 - 120.
- Wever, A. de, 1943. Mei in 't Krijtland I. *Natuurhist. Maandbl.* 32, p. 36 - 40.
- Willems, J. H. & A. M. M. van Haperen, 1974. — Een recente vondst van *Orchis simia* Lamk. in Zuid-Limburg. *Gorteria* 7, p. 6 - 13.

HERINNERINGEN AAN WIJLEN DOKTER A. DE WEVER TE NUTH

door L. H. GRÉGOIRE

Omstreeks 1935 besloot ik mij meer intens te verdiepen in de botanie en te trachten een herbarium op te bouwen van enigszins wetenschappelijke waarde. Ik was hiertoe reeds meerdere malen aangespoord door wijlen Rector Jos Cremers, toen voorzitter van het Genootschap.

Al spoedig kwam ik voor de moeilijke opgave te staan om fouten in mijn determinaties te vermijden. Ik vroeg dan ook aan de Rector of hij soms iemand wist, die mij hierbij zou kunnen en willen bijstaan. Deze verwees mij naar Dr. de Wever te Nuth, maar voegde erbij, dat het niet zeker was of deze dat zou willen doen. Ik schreef Dr. de Wever daarop een brief, waarin ik hem mijn moeilijkheden voorlegde en verzocht om mij zo mogelijk te willen helpen. Hierop kreeg ik echter geen antwoord!

Ik overlegde opnieuw met Rector Cremers en deze zou persoonlijk nog een poging wagen. Dit had in zoverre succes, dat ik *af en toe* wel eens wat mocht vragen onder toezending van voor mij dubieus materiaal.

Ik was toen net bezig met een studie over het geslacht *Salix* (Wilg) en stuurde wat materiaal op, hetgeen blijkbaar in goede aarde viel; er waren enkele bastaarden bij, die tamelijk zeldzaam waren. Maar alvorens hierop in te gaan, verzocht Dr. de Wever mij om een lijst over te leggen van alle planten, die ik tot dan toe gevonden had in de streek Voerendaal-Kunrade-Ubachsberg, wat ik terstond deed.

Op deze lijst kwam o.a. de naam *Corrigiola litoralis* (Riempjes) voor. Mij werd verzocht om mijn gedroogd exemplaar op te sturen. Het bleek, dat mijn determinatie fout was en moest zijn *Valerianella*

olitoria (Veldsla), welke enigszins op Riempjes lijkt; volgens Dr. de Wever *kon* deze laatste in het betreffende gebied niet voorkomen.

Ik was hierover zeer verbaasd, want ik verkeerde nog in de waan, dat elke plant op elke plek zou kunnen groeien. Ik had toen nog nooit van „plantengemeenschappen” gehoord, die aan bepaalde „biotopen” gebonden zijn.

Kort daarop verzocht hij mij, om in de omgeving van de „Schone Grub” te Rijckholt eens te gaan speuren naar *Euphorbia amygdaloides* (Amandelwolfsmelk) en, zo ik ze vond, een of twee gezonde exemplaren met wortel en al uit te graven en hem toe te zenden. Nadat ik dit had gedaan, kreeg ik een dankbrief met aan het slot de zin: „Nu kunt U mij voortaan alles vragen”. Blijkbaar had hij mij geëxamineerd en was ik geslaagd! Dit gaf mij de moed om hem te vragen, of ik ook eens een bezoek mocht komen brengen aan zijn tuin, waarover ik reeds veel goeds had gehoord. Maar hij antwoordde, dat hij ziekelijk was en ook weinig tijd had en haast niemand meer kon ontvangen.

Enige tijd later kreeg ik het verzoek om mej. van de Geyn, destijds conservatrice van het Natuurhistorisch Museum, te willen helpen met het volgende: op een hoge muur van de firma Hahmes, gelegen aan de zijde van de Minderbroedersberg te Maastricht, groeide een groepje van een zeer zeldzame plant, t.w.: *Hieracium amplexicaule* (Stengelomvattend Havikskruid), die toen nog voor zover bekend nergens anders in Zuid-Limburg zou zijn gevonden. Dit was verwonderlijk, omdat ze op de muur wel bloeide, dus vermoedelijk ook zaad zette. Dr. de Wever wilde nu deze plant gaarne geplaatst zien in de museumtuin, omdat hij vermoedde, dat de planten in de voegen van die muur te weinig voedsel kregen, daardoor geen kiemkrachtig zaad konden vormen en op de duur voor goed zouden verdwijnen.

De firma Hahmes, met welke hij uiteraard zakenrelaties onderhield, zou zorgen voor een grote ladder en het ging er nu om enkele exemplaren zodanig uit

Hieracium amplexicaule (Stengelomvattend Havikskruid)

(foto dr. P. J. van Nieuwenhoven)

de steenvoegen te peuteren, dat de wortels niet beschadigd werden en daarvoor verzocht hij mij te willen zorgen.

De operatie gelukte uitstekend, niet slechts doordat de planten in de museumtuin goed aansloegen, maar vooral ook, dat ze daar kennelijk wel goed zaad vormden wat zich demonstreerde, doordat na enkele jaren in het zg. „Jekerkwartier” (omgeving Natuurhistorisch Museum, waarlangs de Jeker stroomt) tientallen van deze planten op de oude stadsmuren o.a. van Klein- en Lang Grachtje, Looiersgracht, Nieuwenhofstraat enz. te voorschijn kwamen.

Hierdoor kwamen wij beiden (mej. v. d. Geyn en schrijver dezes) blijkbaar in zijn bijzondere gratie, want wij werden uitgenodigd om hem persoonlijk te bezoeken, wat wij zeer gaarne deden.

En zo kwam ik dan eindelijk van aangezicht tot aangezicht te staan met de man, van wie ik mij een voorstelling had gemaakt van een enigszins excentriek iemand, mensenschuw en gesloten.

Doch dat is mij bijzonder meegevallen. Hij was een deftige oude heer, voorkomend en vriendelijk, maar hij was, zo deelde hij ons mede, al geruime tijd sukkelend, erg bezet door zijn beroep en dus gedwongen om bij het aanknopen van nieuwe relaties zeer selectief te werk te gaan. Na het morgenspreekuur en het afleveren van de medicamenten aan zijn patienten ging hij er, na het diner, vrijwel iedere geschikte dag op uit om zijn geliefde planten op te sporen, te determineren en te drogen. Vroeger per sjees en koetsier, later met auto en chauffeur.

Op deze manier heeft hij het „De Wever-herbarium” weten op te bouwen, dat het belangrijkste is geworden, dat ooit in Limburg is bijeen gebracht. Het is nu al tientallen jaren geleden, tezamen met een fraaie collectie plantenfoto's, een schat van aantekeningen en een zeer waardevolle bibliotheek, door hem aan het Natuurhistorisch Museum in Maastricht geschonken.

Hij vond het ellendig, dat zijn ziekte hem later bette om nog op stap te gaan en hij was erg dankbaar, als men hem wilde helpen bij het af en toe controleren

van de vele belangrijke groeiplaatsen, die hij op zijn tochten had ontdekt. Hij beklagde er zich over, dat met name de onderwijzers, waarvan hij vroeger veel medewerking had ondervonden „in de moderne tijd bijna uitsluitend nog interesse toonden in sport en politiek”.

In ieder geval mochten wij dus zijn unieke botanische tuin bewonderen en bovendien kreeg schrijver dezes een 10-tal prachtige soorten *Sempervivum* (Huislook) cadeau, waarvan ik zo lang ik een tuintje tot mijn beschikking heb gehad, heb mogen genieten.

Ik wil hem dan ook thans herdenken in grote bewondering en genegenheid.

In overleg en met toestemming van mijn latere vriend Dr. S. J. Dijkstra uit Heerlen geef ik hierbij ook nog enige van diens herinneringen en belevenissen met Dr. de Wever weer.

Dr. Dijkstra was op latere leeftijd naar Heerlen gekomen, was daar in de veertiger jaren werkzaam aan het Geologisch Bureau en in zijn vrije tijd zeer druk bezig met de bestudering van de Limburgse flora. Ook hij had al spoedig van Dr. de Wever gehoord en probeerde contact met hem op te nemen, ofschoon de heer van Rummelen hem al had gezegd, dat dit niet makkelijk was en dat de Wever, als hij eenmaal beet had, niet ophield met vragen. Opgemerkt moet worden, dat dit in de periode was dat de Wever tengevolge van zijn ziekte al niet meer zelf erop uit kon trekken, maar wel nog uitermate veel belang stelde in de floristiek.

Het contact kwam tot stand, nadat Dr. Dijkstra hem een overdruk had gestuurd over *Scorzonera humilis*, tot dan toe slechts bekend van de Veluwe. Althans hij kreeg als antwoord: „Dank U, die hebben wij in Limburg niet”! Sindsdien kwam de correspondentie aardig op gang, soms 3 brieven per week, over en weer; zij hadden beiden een vaak onleesbaar handschrift!!

Na verloop van tijd werd Dr. Dijkstra verzocht om persoonlijk te komen kennis maken. Deze gaf hier-

aan gehoor en typeert Dr. de Wever als „een aardige man met een pracht tuin”.

Dr. Dijkstra kreeg toen een havikskruid (*Hieracium baubini*) te zien, dat nog niet zo lang in Nederland bekend was en antwoordde daarop, dat hij die plant al „vrij algemeen” gevonden had en zelfs een afwijking, die later door hen beiden als *H. baubinii* x *H. pilosella* (Muizenoor) werd gedetermineerd. Kort daarop had Dr. Dijkstra de euvele moed te zeggen, dat nabij Brunssum het Weidehavikskruid (*H. pratense*) stond en daar vlak in de buurt ook Muizenoor (*H. pilosella*) zodat kans op bastaardering van deze beide aanwezig was.

Dr. de Wever lachte hem uit, aangezien hij dit voor onwaarschijnlijk hield, waarop Dr. Dijkstra, hierdoor geprikkeld, beweerde: „Welnu, ik zal hem morgenavond nog gaan zoeken en breng U dan een levend exemplaar; het zal wel wat laat worden, omdat ik eerst na kantoortijd (6 uur) op stap kan gaan”. Dr. de Wever begon toen wel terug te krabbelen: „ik ben om 9 uur al op bed, maar mocht U later komen leg de plant dan maar bij de regenton”. Dr. Dijkstra ging per fiets naar Brunssum, vond inderdaad de bedoelde bastaard, reed door naar Nuth, maar daar het later dan 9 uur was legde hij de plant bij de put en deed een briefje in de bus.

Wegens het steeds meer verergeren van zijn ziekte kon dokter de Wever zich toen al niet meer realiseren wat het in die tijd (oorlog 1940-1945) betekende om zo'n opdracht uit te voeren op een versleten fiets, met zo mogelijk nog erger versleten banden. Er volgden dan ook nog talrijke verzoeken, waaraan Dr. Dijkstra zoveel als in zijn vermogen lag heeft voldaan ter wille van de zieke dokter de Wever en ten dienste van de botanische wetenschap.

BOTANISCHE TUIN „JOCHUM-HOF" TE TEGELEN

door J. P. H. MOOREN *

Historie

In 1933 begon Pater Jochum met de aanleg van de tuin op het grondgebied van het Missiehuis-Noviciaat van Steyl. Pater Jochum was biologie-leraar en samen met zijn studenten verzorgde hij de aanleg. In 1934 vond de eerste uitbreiding plaats met een Alpenflora. Tijdens de oorlogsjaren 1940-1945 werd de tuin in ernstige mate verwoest. Met het herstel werd in 1953 begonnen.

De bouw van een „warenhuis" – oorspronkelijk bedoeld voor de teelt van groenten – ging in 1962 van start. Deze teelt was echter onrendabel, reden waarom de kas al spoedig geschikt werd gemaakt voor tropische en subtropische planten.

Op de rondom dit tropenhuis gelegen grond werden vrij zeldzame heesters aangeplant; een uitgebreide *Iris*- en *Hemerocallis*sortiment kreeg een plaats bij een met eenvoudige middelen aangelegde vijver.

Toen het Missiehuis St. Michaël in 1969 besloot het gehele noviciaat-complex te gaan verhuren, kwam het voortbestaan van de tuin ernstig in gevaar.

Het bekend worden van de moeilijke situatie, waarin de tuin verkeerde, bracht een door V.V.V.-Tegelen gevormde werkgroep in het geweer. Binnen het kader van het Europese Natuurbeschermingsjaar 1970 werd toen een grote actie gevoerd.

Het beschikbaar komen van subsidies van rijk, provincie en gemeente gaf de eerste garantie tot behoud van de tuin. Het nog ontbrekende bedrag voor een sluitende begroting werd bijeen gebracht door particuliere schenkingen en door giften uit het bedrijfsleven.

* Voorzitter Stichting Botanische Tuin van Steyl „Jochumshof".

Vanaf 1 januari 1971 is de exploitatie in handen van de Stichting „Botanische Tuin van Steyl", die aan de tuin de naam „Jochum-Hof" heeft gegeven.

Sinds die tijd is er veel veranderd; diverse onderdelen werden opnieuw ingedeeld en een kruidentuin en een modern aangelegde heidetuin kregen er een belangrijke plaats. Ook op organisatorisch gebied werden vele zaken aangepast aan de behoeften van de huidige bezoeker.

Opening van Jochumshof te Steyl op 12 juni 1971.

(foto dr. P. J. van Nieuwenhoven)

Tropenhuis

Deze kas is verdeeld in een tropische en subtropische afdeling. In de tropische afdeling staat een gevarieerd plantensortiment. Ficussoorten van de kleinste tot de allergrootste, diverse varensoorten (o.a. *Blechnum gibbum* en een mooie boomvaren) vallen duidelijk op. Voorts vindt men er tropische consumptiegewassen, zoals bananen, ananas, rijst, koffie en thee.

In 1971 werd gestart met de Orchideeënverzameling. De door een Californische kwekerij ter beschikking gestelde soorten zijn zodanig gekozen, dat er regelmatig enkele exemplaren in bloei staan.

Van de subtropische afdeling wordt het grootste gedeelte ingenomen door een verzameling cactussen en andere vetplanten. Het betreffende tableau is aanzienlijk uitgebreid en opnieuw gerangschikt door

de Noordlimburgse afdeling van „Succulenta”. De in de subtropen voorkomende vruchtbomen, zoals de citroen-, sinaalappel-, mandarijn- en olijfboom zijn hier eveneens te zien.

Heidetuin

Deze is in 1973 aangelegd in samenwerking met de vereniging „Ericultura”, die het plan ontwierp en aan de „Jochum-Hof” tevens 1000 planten in 100 verschillende cultivariaties beschikbaar stelde.

Behalve het uitgebreide *Erica*- en *Calluna*-sortiment, zijn hier ook andere vertegenwoordigers uit de familie der Ericaceae aangeplant.

Een heidetuin is duidelijk in. Toekomstige heidetuinbezitters vinden hier dan ook een fraai en goed uitgewerkt voorbeeld.

Kruidentuin

In het noordelijke deel van de „Jochum-Hof” is in de zomer van 1972 een kruidenhoek aangelegd. Een 60 soorten zijn uit zaad opgekweekt en ongeveer 70 exemplaren zijn als stekmateriaal of als jong plantgoed afkomstig uit de kruidentuin van het Openluchtmuseum te Arnhem.

Het sortiment kruiden is verdeeld in geneeskrachtige, technische en keukenkruiden. Ook deze tuin voorziet in een duidelijke behoefte.

Heemtuin

De laatste jaren is in vele publicaties gewezen op de functie van een heemtuin. Als belangrijkste punten komen steeds de waarde voor het onderwijs en voor de recreatie naar voren. Mede op advies van de toenmalige Minister van C.R.M., Dr. Marga Klompé, heeft het stichtingsbestuur gestreefd naar de aanleg van een dergelijke tuin.

Mejuffrouw Drs. R. R. van Wessem, in leven biologe van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, heeft een plan ontworpen, dat als belangrijk praatstuk is gaan dienen. Hierbij werd uitgegaan van een

rangschikking volgens de natuurlijke plantengemeenschappen. Vooral de gemeenschappen, die karakteristiek zijn voor Noord- en Midden-Limburg kregen een plaats. Voor het definitieve ontwerp werd door de heer Th. W. Janssen, technisch hoofdbambenaar van Staatsbosbeheer, een andere ruimtelijke indeling voorgesteld, waardoor ook andere interessante aspecten van het Noordlimburgse land aangeduid kunnen worden.

Het perceel grond van 52 x 31 m., dat voor de heemtuin ter beschikking staat, wordt momenteel omgebouwd tot een miniatuur-landschap, waarin de diverse landschapstypen van de Peel tot de Maas vertegenwoordigd zullen zijn.

Zo zal naast de vegetatiekunde ook de cultuurhistorie (primitieve akkerbouw, turfsteken, bijenstallen e.d.) en de landschapskunde (ontstaan van het landschap, geomorfologie) aandacht krijgen.

De voordelen hiervan zijn:

- a) recreatieve waarde: Noord-Limburg in miniatuur.
- b) educatieve waarde: meer mogelijkheden voor het onderwijs (botanie, bodemkunde, cultuurhistorie)
- c) wetenschappelijke waarde: ervaring opdoen met het opnieuw scheppen van reeds grotendeels verdwenen landschapstypen.

Vooral de vele besprekingen met Drs. H. Helsper, wetenschappelijk medewerker van de Universiteit van Nijmegen, zijn van grote waarde geweest voor de thans begonnen realisatie van dit „heemtuinplan”.

In de heemtuin van de „Jochum-Hof” zullen de volgende landschapstypen worden opgenomen:

1. P e e l g e b i e d, zoals dit wordt aangetroffen in het natuurreservaat „Mariapeel” te Helenaveen. Hierin is opgenomen een turfгатencomplex, waarbij ook turfstekersgereedschap kan worden tentoongesteld.

Vele voor dit gebied kenmerkende vegetaties zijn opgenomen, zoals Sphagno-Rhynchosporium albae (associatie van Veenmos en Snavelbies) en een vegetatie van de slenken in hoogvenen en wortelend op massa's dood plantenmateriaal. Ook het Ericetum

tetralicis (associatie Dopheide) en het *Genisto pilosae-Callunetum* (associatie van Kruipbrem en Struikheide) zijn hier aanwezig.

2. **Beekdal van de Lollebeek.** Deze beek voert het overtollige water van de hoger gelegen Peel af naar de Maas. In de beek zijn stuwen aanwezig, die moeten zorgen voor de gewenste waterstanden. De het beekdal begeleidend vegetaties zijn o.a. vertegenwoordigd door het *Alno-Salicetum cinereae* (associatie van Grauwe Wilg en Zwarte Els) en door het *Calthion palustris* (het Dotterverbond), dat voorkomt op bemeste, drassige hooilanden van het beekdal.

3. **Cultuurlandschap,** waarin esgronden

een belangrijke rol vervullen, met daarop het *Teesdalis nudicaulis - Arnoseridetum minima* (associatie van Eenjarige Hardbloem en Korensla). Deze associatie is optimaal aanwezig in Winterrogge-akkers op reeds eeuwenlang in cultuurzijnde zandgronden. Bij de teelt van granen en andere akkerbouwgewassen zullen voor zover mogelijk de verouderde landrassen gebruik worden. Mogelijkheden voor het tentoonstellen van akkerbouwgereedschappen zijn aanwezig.

4. **Oude Riviermeander.** Afsneden rivierarmen komen veelvuldig voor in Noord- en Midden-Limburg. De oude, in het begin van het Holoceen ontstane beddingen worden begeleid door broekbosvegetaties van Elzen en Berken. Een mooi voorbeeld

Grondwerkzaamheden tijdens de aanleg van de heemtuin; vooraan van links naar rechts de „miniatur-Maas” met daarachter (midden-rechts op de foto) het „Schuitwater”.
(foto J. Lommen)

vormt het staatsnatuurreservaat „het Schuitwater” te Broekhuizenvorst. Open watervegetaties als het Nymphoidetum peltatae (associatie van Watergentiaan) en het Potameto-Nupharetum, waarin Gele Plomp en Drijvend Fonteinkruid voorkomen, worden aangebracht.

De vele vegetaties die in de successie van de verlanding een rol spelen, zullen in de juiste volgorde een plaats krijgen aan de oever van de miniatuur oude rivierloop.

5. **Stuifzandgebied**, gesplitst in een pioniersvegetatie en een meer gesloten begroeiing. Voor de pioniersgemeenschap wordt gestreefd naar de associatie met Buntgras, het Spergulo-Coryneporetum, een soortenarme vegetatie op droge humusarme, zure zandgrond. Deze vegetatie is van grote waarde voor de vastlegging van het stuifzand. Op het meer vastgelegde gedeelte van dit stuifzand wordt een heidevegetatie aangebracht met o.a. *Juniperus communis* (Jeneverbes).

6. **Rivier de Maas**, die bij het ontstaan van het landschap een zeer belangrijke rol heeft gespeeld, is in miniatuur (ca. 1 m. breed) opgenomen. Onkruidgemeenschappen van bijv. het Spiegclklokje op de vruchtbare akkers en grondland-vegetaties op de oeverwallen met daarop de associatie Medicagini-Avenetum pubescentis zullen de oever van deze rivier in het klein in een fraai jasje steken. Ook de typische Maasheggen krijgen op de oever een plaats.

7. **Hoogterras** aan de oostzijde van de Maas. In het Midden-Pleistoceen werd door de Rijn grind en zand afgezet. Dit materiaal is de oudste afzetting, die in dit gebied aan de oppervlakte komt. Op dit hoogterras, thans aangeduid als „Formatie van Sterksel”, wordt een lichte bosvegetatie aangeplant.

8. **Rivierduinen**: een unieke geologische afzetting voor Nederland vinden wij bijv. in „de Zelderse Driessen” te Ottersum. In het begin van het Holoceen ging met westelijke winden het zand in drooggevallen rivierbeddingen verstuiven.

Op deze wijze ontstonden de soms 15 meter hoge rivierduinen aan de oostzijde van de Maas. Hierop kwamen toen pioniersgemeenschappen van o.a.

Slangekruid en Stalkaars, behorende tot de associatie van het Echio-Verbascetum.

Realisatie van het heemtuinplan

Met de aanleg van deze heemtuin werd in maart 1973 een begin gemaakt. Dit was vooral mogelijk door een subsidie van het Ministerie van Sociale Zaken in het kader van de arbeidsvoorziening (DACW-projecten). De werkzaamheden, tot nu toe het aanbrenge van de gewenste grondsoorten, het graven van de waterlopen en het onder profiel brengen van het beschikbare stuk grond, zijn zover gevorderd dat dit voorjaar een begin kan worden gemaakt met het aanbrenge van de verschillende vegetaties. De afronding van het onderhavige plan zal nog ca. 3 tot 4 jaar in beslag nemen.

Documentatiecentrum

Ter gelegenheid van het 40-jarige bestaan van de tuin werden op 28 april de plannen bekend gemaakt voor de bouw van het documentatie- en informatiecentrum. Bij de opzet van dit centrum is het stichtingsbestuur uitgegaan van een zo breed mogelijke functie van dit gebouw.

Behalve een bibliotheek is een expositieruimte onmisbaar om de individuele bezoeker te informeren. Voor groepsbezoek is een projectiezaal gepland. Het grootste gedeelte van de bezoekers, jaarlijks ruim 25.000, bestaat uit groepen die om een rondleiding vragen. Er is een duidelijke behoefte aan informatie.

De heemtuin en het documentatiecentrum zijn voor de „Jochum-Hof” wezenlijke onderdelen. De mogelijkheden, die hierdoor geschapen worden, zijn veelzijdig.

Het belangstelling wekken voor de botanie in de meest ruime betekenis is een goede zaak. Het stichtingsbestuur van de „Jochum-Hof” wil hiertoe gaarne zijn bijdrage leveren.

De vegetatiekundige indeling is volgens Dr. V. Westhoff en A. J. Held: „Plantengemeenschappen in Nederland”; uitgeverij W. J. Thieme & Cie, Zutphen - 1969.

BOTANISCHE TUIN „TERWINSELEN” KERKRADE. EEN NIEUWE LENTE ?

door M. M. J. BEAUJEAN en F. B. M. NAS

Wanneer door het planten van een *Nothofagus antarctica* op zaterdag 27 april te 11.00 uur de Botanische tuin in Terwinselen heropend wordt, dan is hiermee een nieuwe fase in zijn bestaan ingeluid. Er is weer een grote belangstelling voor de inheemse flora (en fauna); heemtuinen zijn in en men maakt weer volop gebruik van geneeskrachtige en in andere opzichten nuttige kruiden.

In 1937 werd op initiatief van het Fonds van Sociale Instellingen van de Staatsmijnen een perceel grond in Terwinselen in gebruik genomen waarop een tuin zou worden aangelegd in samenwerking met de Zuid-limburgse Tuinbouwvereniging e.o. (thans afdeling

van de Koninklijke Maatschappij voor Tuinbouw en plantkunde). Bij de oprichting stelde men zich als doel „het geven van voorlichting aan mijnwerkers en hun gezinnen over bloemen en planten, omvatende een deel van de Limburgse flora”. Om een en ander goed te kunnen realiseren werd de hulp ingeroepen van John Bergman, een bekende tuin- en landschapsarchitect. Hij slaagde erin een prachtig ontwerp voor de tuin te maken waarin plaats was voor groepen heesters en bomen, veel coniferen, ericaeën en rhododendrons, een rotstuin en een waterpartij, terwijl er ook plaatsen opgehouden waren voor de inheemse flora.

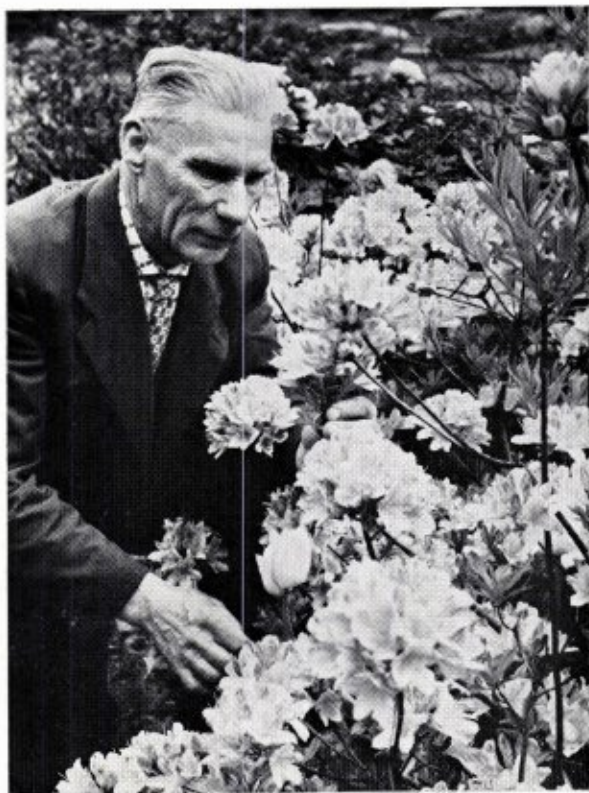
Met de uitvoering van het plan werd begonnen in 1939 onder de bezielende leiding van Jos van Loo, tuinbouwkundig opzichter van de Staatsmijnen. Behalve de op het beplantingsplan aangegeven soorten bracht hij ook vanuit heel Limburg de voor onze

De ligging van de Botanische Tuin „Terwinselen” in de kom van het dorp.

plantendistricten typische planten bij elkaar en hij gaf ze zo natuurlijk mogelijk een plaats in zijn tuin. Naast de zorg voor het onderhoud legde hij royaal contacten met kwekers en beheerders van andere botanische tuinen in binnen- en buitenland. Door het ruilen van plantgoed en zaden kon het aantal plantensoorten al vlug aanzienlijk worden uitgebreid. Wanneer hij nu op zijn praatstoel zit vertelt hij met gepaste trots dat er 10.000 verschillende planten in de tuin waren, waaronder 280 coniferen en 1100 wilde plantensoorten.

Dokter de Wever was een regelmatige bezoeker. Hij en van Loo hebben veel contact gehad. De Wever

Hortulanus Jos. van Loo, die gedurende meer dan 25 jaren de tuin in Terwinselen met grote toewijding verzorgd heeft.

(foto Voorlichtingsdienst Nederl. Steenkolenmijnen)

sehonk onder meer zijn volledige *Mentha*-kollektie, ongeveer 50 verschillende soorten en hybriden, waaronder natuurlijk ook *Mentha piperita*, veel voor de mentholproduktie gekweekt. Het was in die jaren de gewoonte om regelmatig een herinneringsboom te planten en zo staat er nog altijd in de rotstuin een *Acer polymorphum*, een kroesesdoorn, met als verdere tekst op het etiket: Dr. A. de Wever, Nuth 1943.

Steeds meer bekendheid kreeg de tuin bij het onderwijs en in tuinbouwvakkringen zodat er niet alleen voorlichting gegeven werd aan mijnwerkers en hun gezinnen; er werden ook veel biologielessen gegeven met het aanschouwingsmateriaal meteen bij de hand, praktijklessen voor hoveniers in opleiding. Er vonden veel excursies plaats. Zo zijn bijvoorbeeld de Dendrologische Verenigingen van Nederland, België en Frankrijk regelmatig op bezoek geweest. Het bezoekersaantal lag rond de 20 duizend per jaar; menige bezoeker zal zich nog wel de vakkundige rondleidingen van de heer van Loo herinneren.

Toen deze in 1966 de pensioengerechtigde leeftijd bereikte en afscheid nam van de Staatsmijnen en van de Botanische tuin, zijn levenswerk, deed hij dat niet zonder grote zorg. Zou er wel een goede opvolger gevonden worden? En zijn bezorgdheid bleek niet ongegrond. Door allerlei omstandigheden had de tuin enige jaren later al veel aan waarde verloren; hij raakte in verval. Het soortenassortiment daalde sterk, wilde planten waren er nauwelijks nog te vinden en ook het bezoekersaantal diep sterk terug. Het gerucht deed de ronde dat de Botanische tuin gesloten zou worden en zelfs geheel zou verdwijnen.

Dit gerucht was aanleiding tot het in aktie komen van verschillende personen en instanties om het behoud van de tuin te bewerkstelligen. Er verschenen rapporten van de Botanische Instituten van de Universiteiten van Utrecht en Nijmegen en van de Landbouwhogeschool van Wageningen. In het Natuurhistorisch Maandblad van 28 maart 1969 ging prof. H. J. Venema nader in op „de regionale betekenis

van botanische tuinen"; hij stelde daarin onder meer dat zoals Wageningen een proeftuin voor siergewassen had voor heel Nederland, Terwinselen voor het vergelijkingsmateriaal kon zorgen ten aanzien van het lössgebied. Ook het bij elkaar houden van de belangrijkste planten, die kenmerkend zijn voor de 5 districten waartoe het grondgebied van Limburg behoort, achtte hij een voorname taak.

De Staatsmijnen waren bezig alle bedrijfsvreemde bezittingen af te stoten. Mede op initiatief van Dr. D. G. Montagne, directeur van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht, nam het College van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Kerkrade contact op met de Staatsmijnen om tot overdracht van de tuin te komen.

Na enige bezoeken aan de tuin om zich te oriënteren omtrent plantenbestand en de algemene toestand waarin een en ander verkeerde waren zij van mening, dat de tuin op korte termijn moest worden overgenomen om verder verval te voorkomen. De afdeling Cultuurtechnische Werken van de gemeente Kerkrade moest er zorg voor dragen dat het geheel weer zoveel mogelijk in zijn oude toestand werd teruggebracht en dat de contacten met andere botanische tuinen zo snel mogelijk werden hersteld. Samen met de heer van Loo stelden de heren Nas en van Beek, respectievelijk hoofd en technicus van de Cultuur Technische Werken, een nieuwe lijst op van de nog aanwezige planten. Vele waren niet meer van een etiket voorzien zodat er volop gedetermineerd moest worden. Het resultaat was dat er nog een prachtig assortiment rhododendrons, heesterachtige bomen en coniferen aanwezig bleek te zijn; de wilde flora, bol- en knolgewassen, vaste planten en waterplanten echter waren grotendeels verdwenen.

In september 1973 werd de tuin overgedragen aan de inmiddels opgerichte Stichting Botanische Tuin „Terwinselen” Kerkrade. Het bestuur werd als volgt samengesteld:

1. Burgemeester Mr. J. G. Smeets en Wethouder F. M. J. J. Sprokel namens de gem. Kerkrade
2. Dr. D. G. Montagne namens het Natuur Historisch Museum te Maastricht
3. Mr. J. Onland namens de Stichting het Limburgs Landschap
4. Dr. S. J. Dijkstra namens het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
5. Drs. M. Beaujean en de heer de Boer namens het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, resp. afd. Heerlen en Kerkrade
6. Pastoor M. J. H. Vliegen namens het R.K. Kerkbestuur Terwinselen
7. Namens de Kerkraadse Bloemenvereniging zal nog een bestuurslid worden aangewezen.

Aan het dagelijks bestuur, dat bestaat uit de heren Sprokel, voorzitter, Dijkstra, secretaris, Beaujean, penningmeester, de Boer, lid, werden toegevoegd de heren van Loo en Nas als adviseurs en de heer Sterk als administrateur.

Inmiddels is er in de tuin veel werk verzet. Het achterstallig onderhoud is bijna ingehaald. Men is druk bezig met de nieuwe etikettering, er is een nieuwe vakindeling gemaakt, botanische bol- en knolgewassen zijn opgeplant, de wilde flora van Limburg wordt weer bij elkaar gebracht evenals de planten voor de kruidentuin. Er zijn contacten gelegd met de Biologische School in Heerlen en de Medische Faculteit in Maastricht. Er zijn nestkastjes aangebracht, die door het I.V.N. afd. Kerkrade regelmatig gecontroleerd zullen worden. Er komt een observatiekast voor bijen, terwijl er plannen zijn voor een hele bijenstand in samenwerking met de Rijks-bijenconsulent. Er wordt ook hard gewerkt aan een nieuwe catalogus voor de Botanische tuin „Terwinselen”.

Het Bestuur nodigt u dan ook gaarne uit om op 27 april de heropening bij te wonen. We hopen en vertrouwen erop dat een bezoek aan de Botanische tuin voor u de moeite waard zal zijn.

Tot slot nog enige gegevens: als deskundige is in de tuin steeds aanwezig de heer van Beek die de bezoekers met raad en daad terzijde zal staan. Als contact-persoon voor de tuin is aangewezen de heer F. B. M. Nas, hoofd Cultuurtechnische Werken, Kaalheidersteenweg 102 te Kerkrade, telefoon 045-411567. Het secretariaat behartigt de heer J. Sterk, p.a. Markstraat 1 te Kerkrade.

De bezoeker zal een catalogus ter hand worden gesteld, waarin op plattegronden de vakindeling met de aanwezige beplanting is aangegeven. Op staande etiketten bij de planten kunt u de wetenschappelijke en Nederlandse benaming aflezen en de plaats van herkomst. De tuin zal op werkdagen geopend zijn van 9 tot 5 uur. Op zon- en feestdagen in het seizoen van 10 tot 6 uur.

Rotstuin, vijver en border in 1959.

(foto Voorlichtingsdienst Nederl. Steenkolenmijnen)

DE BOTANISCHE TUIN VAN HET NATUURHISTORISCH MUSEUM TE MAASTRICHT

door H. Hillegers

De Botanische Tuin van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht ligt boonvormig rond het gebouwencomplex en wordt aan bijna alle kanten omgeven door hoge, oude muren. Alleen aan de Jekerkant, over de kademuren van dit riviertje heen, is een vrije inblik in de tuin mogelijk. Het bekende „Huijs op de Jeker” uit 1736, de gevels van het Museum zelf, afgebouwd in 1705 en de rust van het stille Jekerkwartier, die alleen onderbroken wordt door muziek van het Conservatorium aan de overkant van het riviertje, geven de tuin een zeer aparte en intieme sfeer. Door zijn ligging binnen de oude stad is de grootte van de tuin beperkt; toch is zijn totale oppervlakte van $\pm 1500 \text{ m}^2$ heel wat groter dan menige stadstuin.

Een belangrijke taak van het Natuurhistorisch Museum, ook van zijn tuin, ligt in het educatieve vlak. Het onlangs gehouden Symposium over doel en betekenis van botanische tuinen en streektuinen heeft dit nogmaals onderstreept.

Lag het accent van de botanie een aantal jaren geleden op de systematiek of naamgeving der plantensoorten en werd de botanische tuin ingedeeld in familie-”hokken” met daarin de betreffende geslachten en soorten, tegenwoordig stelt het biologie-onderwijs zich meer ecologisch op en wordt een botanische tuin en verzameling plantengemeenschappen met hun belangrijkste vertegenwoordigers. Deze gedachte ligt ook ten grondslag aan de opbouw van de botanische tuin in Maastricht met dien verstande dat men niet streeft naar een verzameling plantengemeenschappen, die representatief is voor geheel Nederland, maar wel naar een aantal voor Zuid-Limburg karakteristieke plantengemeenschappen waarvan de belangrijkste even genoemd kunnen worden: Eiken-Haagbeukenbos, Eiken-Berkebos (met enkele varianten),

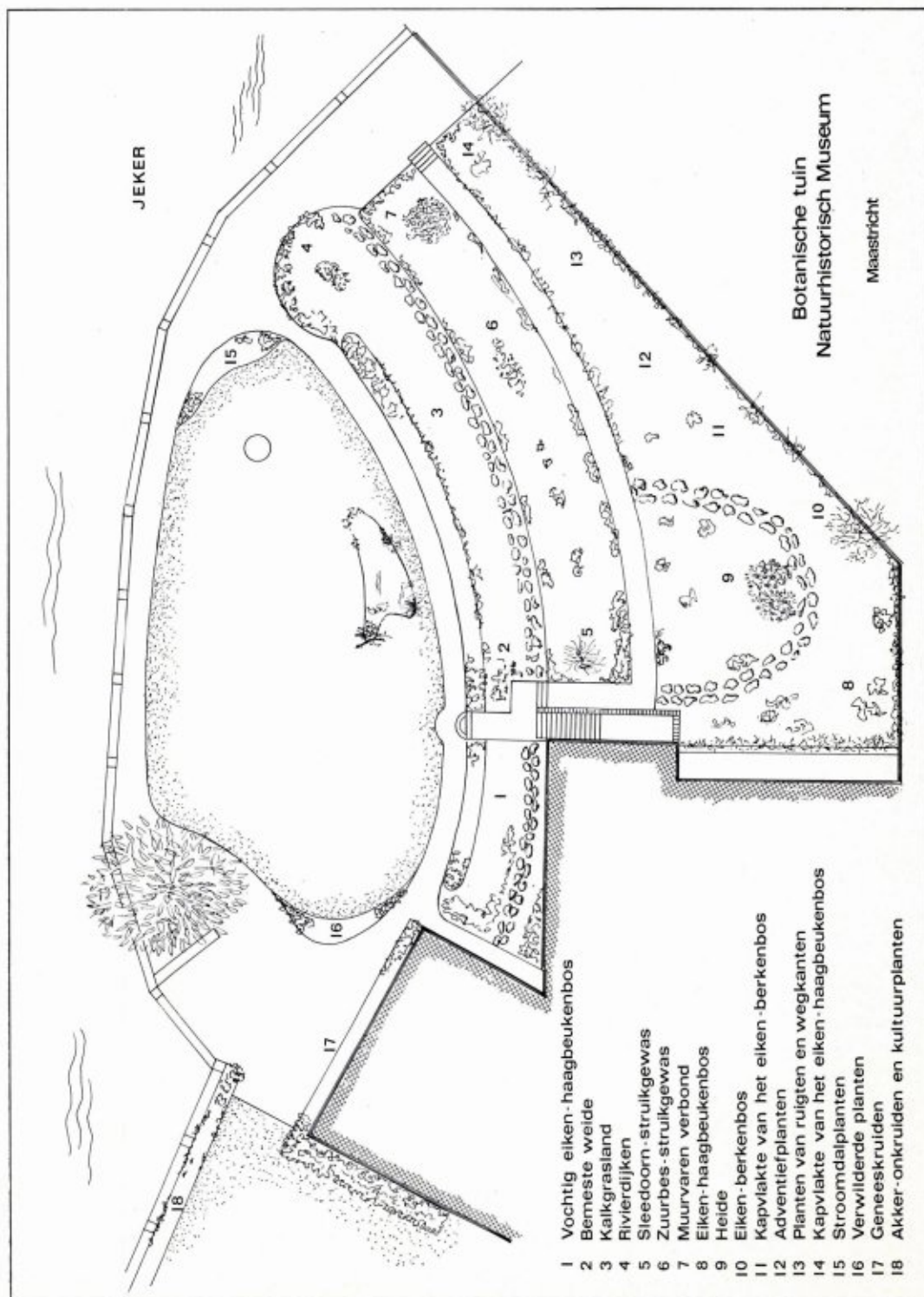

Een botanie-les in de museumtuin in Maastricht.

(foto Jan van Eyk)

Kalkgraslanden, Kalkgraslandstruwelen en Muurvegetaties. Naast de vegetatiekunde kunnen ook andere onderwerpen uit de botanische ecologie gedemonstreerd worden bv. bloembestuiwingsmechanisme (aan de hand van *Salvia* of *Cynanchum*), verspreiding van zaden (*Viola*, *Geranium*), milieuaanpassingen (*Ononis*, *Impatiens*), onkruiden (*Papaver*, *Agrostemma*) enz.

De botanische tuin biedt ook zijn materiaal aan voor andere dan ecologische lesthema's; genetica (*Oenothera* of *Mentha*-bastarden), morfologie van de bloem (*Aristolochia*, *Arum*), anatomie van stengels (*Lamium*) of wortels (*Pteridium*, *Allium*), fysiologie

(turgor bij *Impatiens*) en toxicologie (*Atropa*, *Datura*).

De tweede doelstelling van botanische tuinen is een wetenschappelijke. De omvang van de ruimte die men hiervoor in de tuin reserveert, is in hoge mate afhankelijk van de aard van het exploiterend instituut: Universiteiten zullen grotere tuingedeelten reserveren voor experimenteel onderzoek.

Ook in de botanische tuin van Maastricht bevindt zich een aantal soorten die voor het grote publiek weinig waarde hebben, maar voor de florist van grote betekenis zijn. Enkele voorbeelden: in het vochtig loofbos-hoekje staat een drietal Zegge-soorten. De ene, *Carex distans* L., is een soort die niet zelden gevonden wordt in het Waddendistrict. Verder in het binnenland komt ze niet voor. In het begin van deze eeuw trof de Wever *Carex distans* L. aan op een vochtig bospaadje in het Bunderbos! Een zeer merkwaardige verspreiding.

De systematicus denkt dan aan soortvorming door isolatie en mogelijk zouden de exemplaren uit Zuid-Limburg zich morfologisch of anderszins kunnen onderscheiden van exemplaren uit het Waddendistrict. Of de soort in het Bunderbos nog voorkomt is uiterst twijfelachtig; de exemplaren in de museumtuin staan er nog. Iets dergelijks geldt voor *Carex flava* L., die van slechts enkele vindplaatsen in Zuid-Limburg bekend is (was?) en voor *Carex vulpina* L.

die op enkele plaatsen langs de Maas voorkomt en waarvan de verspreiding in geheel Europa onbekend is. Ook van deze soorten is materiaal in de tuin aanwezig, door schrijver in 1970 tussen Bunde en Geulle verzameld.

Een derde waarde van elke botanische tuin ligt niet zozeer in de samenstelling van zijn plantenmateriaal dan wel in de functie daarvan; elke stadsboom of stadstuin fungeert als een „stadslong” en speelt als zodanig een rol bij de voor stadsbewoners zo noodzakelijke zuurstofproductie, opname van koolzuurgas en filtratie van stadslucht. De erkenning van deze betekenis en de stijgende waardering hiervan bestaan slechts sinds enkele jaren en zullen in de toekomst zeker toenemen.

Samenvattend mag dan gesteld worden, dat de eerste en belangrijkste functie van de Botanische Tuin van het Natuurhistorisch Museum ligt in zijn dienstbaarheid voor de educatie. Ondanks zijn beperkte omvang is de tuin belangrijk, wat betreft zijn kwaliteit. De voor Zuid-Limburg typerende en belangrijkste plantengezelschappen zijn met hun karakteristieke vertegenwoordigers aanwezig. Naast botanische ecologie kunnen ook andere botanie-lessen gegeven worden aan de hand van aanwezig materiaal. De wetenschappelijke functie is gering; de „stadslong” - betekenis steeds meer gewaardeerd.

JUBILEUM STAATSBOSBEHEER

Van ons lid J. Th. ter Horst, provinciaal medewerker voor Natuurbehoud van Staatsbosbeheer, ontvingen wij de ondervolgende aanvullende gegevens over de jubileum-viering van zijn dienst:

In vervolg op hetgeen U is medegedeeld over de komende jubileumwandelingen op vrijdag 24, zaterdag 25 en zondag 26 mei ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Staatsbosbeheer en in aanvulling op de elders in dit nummer geplaatste beschrijving, zend ik U hierbij nog wat informatie.

- Inschrijfformulieren om deel te nemen zullen met ingang van 15 april worden neergelegd bij de kantoren van de ANWB, de kantoren van de Algemene Bank Nederland, de V.V.V.-kantoren in de plaatsen waar gewandeld wordt (dus voor Limburg in Geulle).
Verder kan men een inschrijfformulier aanvragen bij het Staatsbosbeheer maar uitsluitend per briefkaart (aan één zijde beschreven) en gericht aan: STAATSBOSBEHEER, Postbus 550, ZEIST
- De Vereniging van Papierfabrikanten heeft een speciale draagtas voor deze wandelingen laten fabriceren en de ABN heeft de productie mogelijk gemaakt van een boekje met kleurenfoto's over bomen, dat aan alle deelnemers zal worden uitgereikt.
- Verder krijgt iedere deelnemer een wandplaat over uitstervende diersoorten en een aantal vouwbladen. Tijdens de wandeling kan men meedoen aan een eenvoudige wedstrijd waarin de natuurkennis van de deelnemers op de proef wordt gesteld. Een groot aantal bedrijven heeft honderden prijzen hiervoor beschikbaar gesteld. Alle prijzen hebben op de een of andere manier te maken met natuurgenot en recreatie.

Met vriendelijke groeten,

w.g. J. Th. ter Horst

BOEKBESPREKING

„*Biosystematiek*”; 159 pp, uitgave van het Centrum voor Landbouwpublikaties en landbouwdocumentatie PUDOC; Wageningen, 1970. f 8,90.

Dit boek bevat de teksten der voordrachten, uitgesproken tijdens het symposium „Biosystematiek”, dat georganiseerd werd door de Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging en de Nederlandse Dierkundige Vereniging in samenwerking met de Biologische Raad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen op 14 en 15 april 1969 in het Koninklijk Instituut voor de Tropen te Amsterdam.

Ontstaan naar aanleiding van de enorme, onoverzichtelijke diversiteit in de natuur, was de systematiek oorspronkelijk een beschrijvende en ordenende wetenschap. Over het algemeen trachtte men een „natuurlijk” systeem te construeren, dat de natuurlijke verwantschap zo goed mogelijk weerspiegelt. Een vraag hierbij is wat men als kleinste systematische eenheid beschouwd: soort, ondersoort, populatie of DNA-molecuul. Op deze vraag wordt ingegaan en men komt er al gauw toe om ook van andere takken van de biologie de waarde voor de systematiek te onderzoeken. Zo vindt men het belang van o.a. chromosomaal onderzoek, oecologie en ethologie (gedragsleer) voor de systematiek. Het is wel duidelijk, dat de systematiek zich niet meer beperkt tot het louter beschrijven van de ontdekte organismen, maar dat de systematiek een zeer uitgebreide bijna op alle gebieden van de biologie werkende wetenschap is geworden: de Biosystematiek.

J. M.

„*Vegetationsgeschichte der Alpen*”, uitgegeven door Burkhard Frenzel en gedrukt bij Gustav Fischer, Stuttgart 1972.

Dit werk draagt als ondertitel „Studien zur Entwicklung von Klima und Vegetation im Postglazial” en bevat - behalve een inleiding van Frenzel - een 20-tal voordrachten, die gehouden werden tijdens een internationaal Symposium op 2 en 3 september 1971 te Innsbruck.

De titels van enkele voordrachten:

- „Palynologische Untersuchungen an alpinen Bodenprofilen im Grinselgebiet”,
  - „Verschiebung und Inversion der postglazialen Waldphasen am südöstlichen Rand der Alpen”, en
  - „Genese der Waldmoore des nördlichen Schwarzwaldes”
- laten zien, dat we hier te maken hebben met een uiterst gespecialiseerde, botanische literatuur, die zonder een grondige kennis van boomstamchronologie, pollenanalyse en andere technieken voor het bestuderen van subfossiele planteresten, zelfs voor een botanisch geschoolde leek ontoegankelijk is.

H. H.

BERGWANDELING IN HET NATUURGEBIED „BUNDERBOS”

ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van
Staatsbosbeheer op 24, 25 en 26 mei

Hebt U deze wandeling als doel van uw uitstapje gekozen, dan hebt U een goede keus gedaan, immers zij wijkt in alle opzichten af van wandelingen die elders in het land kunnen worden gemaakt.

Na afloop zult U vaststellen, dat de tocht niet voor niets als een bergwandeling werd aangekondigd. De route is namelijk uitgezet in een zéér geaccidenteerd terrein met voor Nederlandse begrippen grote hoogteverschillen van 40 tot 60 meter. Alvorens de routebeschrijving te geven, stellen wij het gebied eerst aan U voor. Het staatsnatuurreservaat „Bunderbos c.a.” omvat veel meer dan alleen het eigenlijke Bunderbos. In feite is het één langgerekt hellingbos, dat zich van zuid naar noord over een lengte van ongeveer 5 kilometer op de oostelijke Maasdaloever uitstrekt op het grondgebied van vier gemeenten, te weten Bunde, Geulle, Elsloo en Ulestraten. Op sommige plaatsen komen uiterst steile hellingen voor, waarbij het hoogteverschil tussen de voet van de helling en het plateau ongeveer 60 meter bedraagt. Deze bosgordel is samengesteld uit een aantal boscomplexen, van zuid naar noord geheten: Bunderbos, Geullerbos, Armenbos, de bossen van de gemeente Geulle en de Elsloobossen met hun onderdelen „Lage Bos” en „Hoge Bos”.

In de rand van het plateau uitgeslepen erosiedalen verhogen het geaccidenteerde karakter van dit natuurgebied, dat zowel in landschappelijk als in natuurwetenschappelijk opzicht tot de belangrijkste van ons land gerekend mag worden. In de hellingen komen vele bronnen (vroeger in de volksmond „rinnen” of „sprunken” genoemd) voor waarvan sommige kalkrijk, andere daarentegen zuur bodemwater via talrijke beekjes naar de Maas afvoeren.

Bovendien zijn plaatselijk kwelzônes aanwezig, die

samen met de variatie in reliëf en samenstelling van de ondergrond zorgen voor een rijke verscheidenheid aan milieutypen. Hierin komen niet alleen uiteenlopende levensgemeenschappen maar ook een opmerkelijk groot aantal voor ons land uiterst zeldzame planten en dieren voor.

Bron- en beekbegeleidende plantengezelschappen worden er in vele variaties en mengingen aange troffen. In deze „bronnetsjesbossen” groeien vele merkwaardige plantesoorten zoals b.v. de Reuzenpaardestaart, het Goudveil, het Grote Springzaad, Hangende Zegge (tot nu toe hier de enige vindplaats in ons land), Gele Anemoon, Gele Zegge, Daslook, Bittere Veldkers, e.a.

Naast de floristische rijkdom is het gehele bosgebied ook van grote faunistische waarde. Van de grotere diersoorten komen voor - al zullen wij die op onze wandelingen waarschijnlijk wel niet ontmoeten - Das, Vos, Hermelijn, Wezel, Eekhoorn, Mol, Haas en Konijn. De vogelstand is bijzonder rijk. Ruim 80 verschillende vogelsoorten zijn er waargenomen. Op het gebied van de kruipende dieren is het bos alom bekend door het aanwezig zijn van een aantal zeer zeldzame soorten zoals de Gevlekte Landsalamanden en Alpenwatersalamander.

De boshelling wordt doorsneden door de spoorlijn van Maastricht naar Roermond. Bij het noemen van deze spoorlijn is het goed te wijzen op de bijzondere maatregelen, die genomen moeten worden in verband met het gevaar van onderspoeling van de spoorlijn door het vele bron- en kwelwater dat van de hogere delen afvloeit.

Men herinnert zich bij de Nederlandse Spoorwegen nog goed de catastrofe van 25 september 1892 toen de spoorlijn over een lengte van 85 meter weg schoof, kort nadat een trein naar Roermond gepasseerd was. Verscheidene tunnels voeren momenteel het bron- en kwelwater onder de spoorlijn door naar het lager gelegen Maasdal.

Routebeschrijving

Door een van deze tunnels, even achter het Marktpllein te Hulsen gelegen, trekken wij ons wandelgebied in. In de bossen van de gemeente Geulle - die naar wij hopen eerstdaags ook in het natuurreservaat „Bunderbos c.a.” kunnen worden opgenomen - gaan wij namelijk onze jubileumwandeling houden. Fraaie uitzichten over het Maasdal tot ver in België zullen de beloning vormen voor onze klim- en trimpertijen. Bij helder weer zijn o.a. de stortbergen van de kolenmijnen van Winterslag in de Belgische Kempen duidelijk waarneembaar. Nadat we onder de spoorlijn door zijn gewandeld volgt al direct een prettige confrontatie met de watermolen van Hulsen (vroeger een korenmolen) met de daarachter gelegen inmiddels geheel verlandende molenvijver. Een smal voetpad dat ons dwingt in de „ganzepas” te lopen, voert ons langs de vijver een beukenbos in. Geleidelijk omhoog gaand beklimmen we de Sniijdersberg. De „Welput” vóór pension Penders - een vroegere zeer diepe waterput met kettingemmers - vraagt om een herinneringsfoto. Het is een overblijfsel van een der drie waterputten die omstreeks 1870 in de gehuchten Sniijdersberg, Hussenberg en Moorveld werden gegraven om de bewoners te ontlasten van het dagelijks waterhalen met de „jook”, „draagstek” of „reip” aan de „sprunk” of „rin” (bron).

De Sniijdersberg biedt ons bij helder weer een heerlijk vergezicht over de Maasvallei met het lijnrechte Julianakanaal en de door het dal kronkelende Maas en de talrijke populieren (Geulle was het land van de klompenmakers uit het populierenhout). Op deze „berg” staat ook het huis waar destijds het schrijversechtpaar Felix Rutten en Marie Koenen zijn romans, verhalen en legenden over Limburg schreef.

Een pitoresk voetpad, genaamd „Steegske” met aan weerszijden meidoornhagen, die de hoog- en laagstamboomgaarden van dit pad scheiden, brengt ons naar de buurtschap Slingerberg. Na het oversteken van de Slingerbergweg wandelen we over een echte

landweg met karrespoor naar ons tweede uitzichtspunt, de Laakberg.

In de verte trekken de dikke bollen Maretakken die in de hoge peppels zitten onze aandacht. In de diepte ligt het „Hoge Bos”, een gebied van archeologische betekenis. De gebrs. Beckers - amateur-archeologen - vonden daar o.a. de resten van een Romeinse nederzetting met veel gebruiksvoorwerpen. U bent hier namelijk in een oeroud land. Vermoed geworden tippelaars kunnen even voorbij ons tweede uitzichtspunt via een trappenpad de wandeling wat bekorten. De moedigen echter blijven het voetpad volgen tot aan de spoorlijn, waar ze terechtkomen in een luilekkerland voor botanici een bronnen- en bekengebied waar de Reuzenpaardestaart domineert en waar het zeldzame Goudveil massaal op de oevers van het snel vlietende beekje groeit. Terugwandeland in zuidelijke richting krijgen we gelegenhied bij het viaduct in een klein café - café Janssen - wat te rusten en te drinken. Voor vele wandelaars zal deze pauze welkom zijn want direct na de rust volgt een flinke trimtocht naar boven, de Pastoorsberg op. Knotlinden markeren het smalle bergpad.

Deze uitzichtsberg biedt ons voor de derde en laatste maal de kans het mooie Limburgse land van de Maasvallei te overzien. Nog enkele honderden meters en we staan weer op de Sniijdersberg. Een steil pad dat halverwege gekruisd wordt door de rijweg brengt ons tenslotte weer in het beukenbos bij de molenvijver en de watermolen en dan moeten we nog maar enkele honderden meters afleggen om weer bij ons beginpunt te arriveren, café „Harmoniezaal” - M. L. M. Florax-Klinkers, Hulserstraat 77, Geulle, tel. 04461-1596.

Het Staatsbosbeheer wenst alle deelnemers
EEN FIJNE TOCHT!

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERING

te Heerlen op dinsdag 7 mei om 18.30 uur in het Grotiuscollege.

De heer Friedericy vertoont dia's van beschermde planten; ook zal het door de aanwezigen meegebrachte materiaal besproken worden.

te Maastricht op donderdag 9 mei om 20.00 uur in het Nat. Hist. Museum. Na de pauze zal dr. Montagne aan de hand van dia's wat vertellen over de ontginning van zeldzame mineralen in Suriname.

VOGELEXCURSIE

Op zondag 12 mei wordt o.l.v. de heer H. Gilissen een vogelexcursie gehouden in de Bunderbossen om 5.00 uur en om 8.00 uur (na aankomst trein te Bunde om 7.56 uur komende vanuit Maastricht).
Vertrekpunt: Station Bunde.

DE NATUUR IN

Programma natuurwandelingen IVN Limburg

- Zondag 5 mei *Fiets- en plantenexcursie naar Osen, o.l.v. IVN-Roermond. Vertrek Rattentoren bij de Kathedraal om 14.00 uur.
*Geulwandeling via Schympers naar Kelmis (B.), o.l.v. IVN-Vijlen/Vaals. Vertrek van grenskantoor Wolfhaag om 10.30 uur.
- Zaterdag 11 mei *Voegexcursie, o.l.v. IVN-Swentibold. Vertrek van de Plak Limbricht om 5.00 uur.
- Zondag 12 mei *Wandeling door Spaubeekbos, o.l.v. IVN-Spaubeek. Vertrek van de kerk Spaubeek om 14.30 uur.
*Busexcursie naar Bokrijk: tevens bezoek aan Gallo-Romeins museum in Tongeren, o.l.v. IVN-Valkenburg. Vertrek VVV-kantoor Valkenburg om 10.30 uur. Opgave en inlichtingen mevr. Voncken, tel. 12537 of mevr. Dorren, tel. 12761.
*Bossen en holle wegen Terblijt en Bemelen, o.l.v. IVN-Meerssen. Vertrek Tuincentrum Jardin, Rijksweg, Berg en Terblijt om 14.30 uur.
- Zondag 19 mei Eyserbos en waterwingebied, o.l.v. IVN-Ubachsberg/Voerendaal. Vertrek van kerk Eys om 14.30 uur.
*Dagtocht naar het Deelerwoud (Veluwe), o.l.v. IVN-Kerkrade. Buskosten f 8,50, kinderen tot 12 jaar f 4,50. Vertrek Maria Goretti 7.00; Jachthuis 7.05; Prot. kerk 7.10; Haanrade 7.12; H. Hart Eygelshoven 7.15; Kaalheide 7.20; Onderspekholtz 7.25 uur. Opgave dhr. J. Hambeukers, Ailbertuslaan 370, Kerkrade, girorekening 2526537 t.n.v. penningmeester IVN-Kerkrade.
*Wandeling Bunderbossen-Bunde-Elsloo, o.l.v. IVN-Maastricht. Vertrek station Bunde om 10.00 uur.
*Ardennentocht door het dal van de Helle, o.l.v. IVN-Geleen. Buskosten f 7,50 leden en f 8,50 niet-leden. Vertrek parkeerterrein A.H.-Rijksweg-Geleen om 8.00 uur. Opgave en inlichtingen mevr. Scholberg, tel. 04494-45986.
*Wandeling omgeving Hoensbroek, o.l.v. IVN-Heerlen. Vertrek van kasteel Hoensbroek om 14.30 uur.
- 24-25-26 mei *Jubileumwandelingen Staatsbosbeheer in de bossen van Geulle. Nadere gegevens elders in dit blad.

- Donderdag *Naar de Orchideeëntuin in het Gerendal, o.l.v. 23 mei IVN-Eys. Vertrek van kerk Eys om 10.30 uur.
- Zondag *Wandeling omgeving Meinweg, o.l.v. IVN-Bocholtz/Simpelveld. Vertrek van Wilhelminaplein Bocholtz om 9.30 uur. Inlichtingen en opgave per briefkaart dhr. H. J. Merx, Broek 32, Bocholtz of telefonisch 04442-2420, en bij dhr. J. v. d. Scheer, Bocholtz.
*Door Illikhoven en uiterwaarden van de Maas, o.l.v. IVN-Swentibold. Vertrek van de kerk te Illikhoven om 14.30 uur.
- 26 mei *Wandeling over de Brunsummerheide, o.l.v. IVN-Brunsum. Vertrek van kerk Heksenberg om 14.30 uur.
*Wandeling Karstraat en Kruisberg, o.l.v. IVN-Eys. Vertrek van de kerk te Eys om 14.30 uur.
*Eifeltocht langs de Ruhr omgeving Zerkall, o.l.v. IVN-Munstergeleen. Opgave door storting f 7,50 op giro nr. 1514417 t.n.v. H. Mulders, Munstergeleen, tel. 04490-4396 of 4594.

REUZEN UIT DE KRIJGT-ZEE

Onder deze titel is op 17 april j.l. in het Natuurhistorisch Museum een kleine tentoonstelling geopend, waar nieuwe aanwinsten van fossiele gewervelde dieren uit het KRIJGT-tijdperk getoond worden. Een gidsje met aanvullende informatie is beschikbaar (f 0,30).

Het is de bedoeling, dat deze expositie in ieder geval tot het komende najaar te bezichtigen zal zijn.